

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

Sexualita v populárních příručkách pro děti a náctileté

Sexuality in popular handbooks for children and teenagers

Bakalářská diplomová práce

Jana Fellmannová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla veškerou literaturu a ostatní zdroje, ze kterých jsem čerpala.

V Olomouci dne 30. března 2015

.....

Jana Fellmannová

Chtěla bych tímto vyjádřit poděkování vedoucímu své bakalářské diplomové práce Mgr. Martinu Fafejtovi, Ph.D. za jeho cenné postřehy, připomínky a rady, které mi poskytoval v průběhu psaní práce.

Obsah

Úvod.....	5
1. Teoretický kontext	6
1.1. Sociální konstrukce sexuality.....	6
1.2. Proměna způsobu zprostředkování informací na téma sexualita dětem a náctiletým	7
2. Metodologická část	10
2.1. Cíl výzkumu	10
2.2. Metoda výzkumu.....	10
2.3. Výzkumný soubor	10
2.4. Průběh výzkumu.....	11
3. Kvantitativní obsahová analýza populárních příruček se sexuální tematikou pro děti a náctileté	13
3.1. Fyzické dospívání - proces pohlavního zrání.....	13
3.2. Průběh reprodukce	17
3.3. Antikoncepce.....	21
3.4. Homosexualita.....	31
3.5. Sebeuspokojování	35
Závěr	40
Anotace	45
Annotation	45
Použité zdroje	46

Úvod

Pětiletá holčička říká své kamarádce: „Mého staršího bratra přinesl ještě čáp, ale já už jsem se přišla na svět normálním způsobem!“ (srov. Pondělíčková-Mašlová, 1973). Téma bakalářské diplomové práce je možné vystihnout touto anekdotou, pocházející z knihy týkající se sexuální výchovy. Lze ji vykládat jako nadnesené líčení vývoje sexuality v populárních příručkách pro děti a náctileté. Proměna je v průběhu času pozorovatelná, nicméně neodehrála se tak dramaticky rychle, jak je prezentováno v anekdotě.

V práci nalezneme teoretické ukotvení této problematiky, hovořící o sociální konstrukci sexuality. Jedná se o fenomén, který výrazně ovlivňuje způsob prezentace sexuality ve zkoumané literatuře. Pojem také rozebírám z pohledu sociálních změn, které ovlivnily i vývoj celospolečenského diskurzu na toto téma. Zaměřuji se zejména na otevřenost debaty o sexualitě s dětmi a náctiletými. Nevěnuji se primárně genderu, přesto, že jej nelze od tématu mé bakalářské práce úplně oddělit.

Hlavním výzkumným cílem je postihnout změny, které se odehrály mezi lety 1948 až 2009 v oblasti sexuality v populárních příručkách pro děti a náctileté. Pro dosažení kýženého cíle jsem zvolila metodu kvalitativní obsahové analýzy. Na základě předvýzkumu literatury jsem vygenerovala několik kategorií, sloužících jako indikátory změny. V rámci kategorií komparuji výzkumné vzorky literatury seřazené podle roku vydání a rozdělené do tří časových období.

Pro výzkum jsem si vybrala pět stěžejních kategorií – fyzické dospívání, průběh reprodukce, antikoncepce, homosexualita a sebeuspokojování. Sledovala jsem jejich proměny z hlediska toho, zda zpracovávají dané téma, množství informací, které poskytují a jakou formu k tomu dochází.

1. Teoretický kontext

1.1. Sociální konstrukce sexuality

Pojem sexualita byl původně používán v medicíně. „Sám termín sexualita se objevuje počátkem devatenáctého století, kdy v této oblasti začíná vědecké bádání... Jednak lékaři hledali původ konkrétní pohlavních chorob, jednak – a to je zejména nové – usilovali o pochopení a vysvětlení nenormálního sexuálního chování“ (Morus, epilog Pondělíčková-Mašlová, 1990, s. 282). Sexualita člověka byla v minulosti považována za záležitost čistě přirozenou, danou biologicky za účelem reprodukce druhu, podobně, jako u zvířat. „V tradiční společnosti byla sexualita těsně spojována s procesem reprodukce, kdežto v současnosti se od něj oddělila“ (Giddens, 2013, s. 534).

Později byl kromě biologického faktoru determinujícího sexualitu identifikován ještě další – sociální faktor. Sexualita má tedy biologické kořeny, je však do určité míry sociálně konstruována a jako taková je i ovlivňována a usměrňována mravními a právními normami dané společnosti: „Sexualita je sice biologická, ale není ‚biologicky fixována‘, sexuální chování vychází z biologie, ‚ale ne více než jiné formy chování‘, přičemž ‚sexuální oblast je patrně právě tou sférou, kde je nadřazená pozice sociokulturního nad biologickým nejkompletnější‘. Tedy ‚není to fyzický, ale sociální aspekt sexuality, který způsobuje vzrušení a organizuje jednání, jinak řečeno poskytuje scénář“ (Gagnon a Simon 2005, cit. dle Fafejta, 2014, s. 156).

Sexuální chování se v současnosti díky vynálezu antikoncepce odklonilo od reprodukční funkce, která byla akcentována v minulosti. Díky možnosti kontroly porodnosti může plnit funkci rekreační a být zároveň prostředkem pomáhajícím spoluvytvářet a vyjadřovat identitu jedince. Podle Giddense se sexualita „stala čímsi modifikovatelným, otevřela se možnosti být různým způsobem tvarována, stala se potenciálním ‚vlastnictvím‘ člověka“ (Giddens, 2012, s. 37). Existuje tedy mnoho různorodých forem vyjádření sexuality a sexuálního chování, ty se v čase a mezi jednotlivými kulturami velmi liší, což můžeme považovat za důkaz toho, že vyjádření sexuality je sociálně konstruováno (srov. Giddens, 2013). V současné společnosti je sexualita chápána jako součást sebepojetí, současně také faktorem, který spoluutváří vnímání nositele konkrétního typu sexuality jeho okolím: „Každý z nás se chápe a je viděn jako nositel určité sexuality. Zapadáme do daných kategorií; jsme

heterosexuálové, homosexuálové, bisexuálové. Již neprovozujeme sexuální praktiky, ale jsme sexuální sami o sobě. Sexualita se stává lidským atributem, integrální součástí identity moderního člověka“ (Katrňák, 1999, s. 73).

1.2. Proměna způsobu zprostředkování informací na téma sexualita dětem a náctiletým

Podobně, jako sexualita i „dětství je sociálně konstruováno; prožívání dětství a jeho významy pro společnost se liší jak v různých historických údobích, tak napříč geografickými regiony v téže době“ (Jenks, 2005, cit. dle Giddens, 2013, s. 278). Stejně tak je tomu s konceptem dospívajícího neboli teenagera – podle Giddense donedávna tento koncept vůbec neexistoval. V moderní společnosti je období puberty vnímáno jako náročný a konfliktní životní úsek. To lze demonstrovat na příkladu hesla *dětství* v Jandourkově Sociologickém slovníku. Zahrnuje zdůraznění problematičtějšího ukončení tohoto období právě pubertou: „Biologicky končí dětství pubertou, sociálně možností vlastního odpovědného života...Rozporem moderní doby je, že děti fyzicky dospívají dříve než sociálně, což má v dalších fázích životního cyklu vliv na kdysi tradiční vzorce chování“ (Jandourek, 2007, s. 59). Přesto, že k biologickým změnám během dospívání dochází ve všech kulturách srovnatelně, puberta nevyvolává v mnoha jiných kulturách takovou míru zmatků, jako u příslušníků moderní společnosti (srov. Giddens, 2013). Ty plynou především z toho, že dítě v moderní společnosti je po relativně dlouhém období dětství najednou nuceno, přestat být dítětem a osvojit si jiné vzorce chování. Konfliktní situací je také střet mladistvých, kteří se chtějí chovat dospěle, ale zákon s nimi jedná jako s dětmi (srov. Giddens, 2013).

Tato dichotomie mezi biologickým a sociálním dosažením dospělosti se promítá i do oblasti sexuality. V minulosti v povědomí společnosti převládal názor, že děti jsou čistými, nevinnými bytostmi, které je třeba před projevy sexuality a věděním o tomto tématu „chránit“. Panovalo přesvědčení, že sexuální pud v jedinci probouzí až puberta. Ochrana nabývala v některých případech až represivní podoby a byla prosazována i proti vůli ochraňovaného, před kterým byly často informace záměrně tajeny (srov. Fafejta, 2004).

Postupem času se zmírňovala represivní opatření ze strany rodičů a vychovatelů vůči dětem a dospívajícím. Na začátku 20. století docházelo k pozvolnému uvolňování patriarchální struktury, což vedlo k výraznému snížení autoritativnosti. Podle výzkumu

J. Langmeiera z šedesátých let 20. století se v postoji k výchově odehrál posun, původně bylo zdůrazňováno „vedení dítěte ke kázni, poslušnosti, respektu k rodinné hierarchii; přičemž dítě by si nemělo zvykat na požitky a jeho sexualita by se měla už v náznacích potlačovat“ (Langmeier, 1962, cit. dle Matoušek, 1997, s. 40). V moderní společnosti dochází k postupným změnám postojů a názorů na výchovu dětí a celé rodinné uspořádání – zdůrazňuje se harmonické fungování rodiny, akceptace individuality a pocit emoční spokojenosti členů rodiny. Lze pozorovat také nárůst tolerance k předmanželským sexuálním experimentům (srov. Matoušek, 1997). Postoj k sexualitě a celospolečenský diskurz na toto téma se stává otevřenějším a liberálnějším, také dochází k přesunu regulace projevů sexuality směrem z vnějších institucí na autoregulaci: „S příchodem moderní společnosti se sex proměňuje z tajemství páru v záležitost rodinné socializace. Jeho regulace církví a rurálním prostředím, které existovaly v tradiční společnosti, je nahrazena regulací rodinnou. Regulace, která byla dána vnějším nátlakem, mění se v regulaci, za níž stojí vnitřní zodpovědnost, jejímiž hranicemi je sebeovládání mužů a žen“ (Katrňák, 1999, s. 70). Od striktních vztahů mezi dětmi a rodiči se odehrál posun k citovosti a porozumění. Toto přetvoření vazeb dokazuje i Giddens, který ve svém díle proměna intimity interpretuje starší výzkum příruček o výchově: „Na počátku dvacátého století radily příručky o výchově dětí, aby se rodiče k dítěti nechovali příliš kamarádsky, neboť by to u dítěte oslabovalo jejich autoritu. Později se objevily názory, že by rodiče měli s dítětem pěstovat citové vztahy, přitom však zároveň přiměřeně respektovat jeho autonomii“ (Giddens, 2012, s. 109).

Dalším významným činitelem v tomto procesu přerodu je také vynález a především rozšíření distribuce hormonální antikoncepce v populaci v průběhu 60. let dvacátého století. Díky nově dostupné možnosti kontroly početí došlo k oddělení sexu od nevyhnutelnosti reprodukce a lidská sexualita dostala prostor pro samostatný vývoj: „Dokud bylo sexuální jednání svázáno s reprodukcí a s generacemi, ‚sexualita‘ nemohla nabýt samostatné existence“ (Giddens, 2012, s. 184). Tento jev také sehrál roli v postupném uvolňování diskurzu mezi dospělou částí populace a jejich potomky na téma sexu a sexuality. To lze dokázat přístupem k této problematice prezentované v dobové příručce z roku 1973 pro rodiče a vychovatele, která doporučuje zvyšovat znalosti dětí o těchto záležitostech pro jejich vlastní dobro: „Čím déle je dítě udržováno v nevědomosti a čím více se mu odpírá věcné a správné vysvětlené problémů pohlavního života, tím hůře je připraveno prožívat později vlastní sexuální zážitky

a milostné vztahy“ (Pondělíčková-Mašlová, 1973, s. 12). Lze tedy tvrdit, že v moderní společnosti se v důsledku hlubokých celospolečenských změn proměnily rodinné vztahy a spolu s nimi i postoj společnosti k informovanosti dětí a mladistvých o záležitostech sexuality.

V bakalářské diplomové práci se nevěnuji primárně genderu, i když se tomuto tématu nelze úplně vyhnout, neboť problematika genderu je s vývojem náhledu na sexualitu úzce spjata. Genderem v populárních příručkách pro děti a náctileté se zabývá například Josef Řídký ve své práci nazvané *Dlouholetá měření dokazují, že ženy patří za plotnu, pane kolego – esej o genderech a ideologii popularizační sexuologie v českých zemích (2010)*. Nechtěla jsem jeho práci duplikovat, proto jsem se rozhodla o tomto tématu hovořit pouze doplňkově. Hlavním tématem je změna pohledu na sexualitu a také změna pohledu na dětství a dospívání. Tuto proměnu se budu snažit dokázat v následující praktické části mé práce.

2. Metodologická část

2.1. Cíl výzkumu

Ve výzkumné části hledám odpověď na hlavní otázku: „*Proměnily se příručky se sexuální tematikou pro děti a náctileté v průběhu let 1948 až 2009 na území České republiky?*“ Otázka byla stanovena na základě mého předběžného studia vybraných příruček. Na odpovědi na tuto otázku budu dále stavět případné další podotázky. Vzhledem k tomu, že se v případě této práce jedná o kvalitativní výzkum, který se vyznačuje flexibilitou, není možné konkrétně a relevantně stanovit výzkumné podotázky a očekávaný průběh výzkumu předem „V jeho průběhu nevznikají pouze výzkumné otázky, ale také hypotézy i nová rozhodnutí, jak modifikovat zvolený výzkumný plán a pokračovat při sběru dat i jejich analýze“ (Hendl, 2005, str. 50).

2.2. Metoda výzkumu

Charakter výzkumu vyžaduje kvalitativní obsahovou analýzu dokumentů, jak ji popisuje Hendl ve své knize *Kvalitativní výzkum*. Jedná se o rozbor významu, organizace a použití, který vede ke hlubšímu teoretickému porozumění zkoumanému fenoménu (srov. Hendl, 2005). Odpovědi na hlavní výzkumnou otázku se tedy doberu analýzou textů, při níž budu souběžně modifikovat kategorizaci často se vyskytujících obecných indikátorů. Indikátory výskytu určitých jevů (témat) v různých vybraných příručkách budou průběžně zaznamenávány, čímž vznikne kategorizace. Navrhované kategorie budou představovat zobecnění. Každý indikátor tedy bude obsahovat ideálně šest částí – každá z nich pocházející z jedné příručky. Tyto části se v rámci indikátoru budou poté vzájemně porovnávat. Z komparace budou vyvozeny závěry a odpověď na výzkumnou otázku.

2.3. Výzkumný soubor

Původním předpokladem bylo, že výzkumná část práce se bude dělit do tří celků podle časových období - první měl mapovat populární příručky týkající se sexuality, které vznikly na území Československa před rokem 1989, druhá část příručky, které vznikly mezi rokem 1989 a 1999 a třetí část pak popsat vývoj tohoto druhu literatury od roku 2000 do současnosti. Během předběžného výzkumu vzorků zkoumané literatury jsem zjistila, že původní rozdělení na tři časová období je pro mé účely nedostačující. Období od roku 1948 do roku 1989 je příliš rozsáhlé a nelze vnímat jako kompaktní celek, jak jsem původně mylně předpokládala. Narazila jsem na nutnost tento časový

úsek ještě dále diferencovat. Pojetí tohoto období jako jednoho bloku by bylo chybné a pravděpodobně by způsobilo nepřesnosti ve výzkumu. Proto jsem přikročila k rozdělení: první období od roku 1948 do roku 1968 a druhé od roku 1969 do roku 1989. Následující období mezi lety 1990 až 1999 a poslední období od roku 2000 do roku 2009. Během předvýzkumu literatury jsem ale zjistila, že předmětná literatura pocházející z let 1990 – 1999 a literatura z roku 2000 – 2009 nevykazuje žádné výraznější obsahové rozdíly. Proto jsem se v rámci zachování konzistentnosti práce a dodržení jejího rozsahového rámce rozhodla, předposlední a poslední časové úseky sloučit. Obsahují totiž stejné informace a rozebírat je zvlášť by bylo kontraproduktivní.

2.4. Průběh výzkumu

Při hledání odpovědi na základní výzkumnou otázku jsem narazila na nutnost vytvoření kategorizace. V předvýzkumu jsem vybrala příručky, v nichž jsem poté generovala pojmy spojené se sexualitou a dospíváním. Zkoumala jsem četnost jejich výskytu v jednotlivých dílech. Následně jsem vybrala hesla, která se často opakovala, z těch jsem vytvořila typologii kategorizace. Vzniklo tím několik prvotních kategorií – antikoncepce, sexuální praktiky, mateřství, potrat, intimní hygiena, rozdíly mezi pohlavími, zrání, normálnost a homosexualita, sebeuspokojování, reprodukce, orgasmus, začátek sexuálního života či promiskuita.

Kategorie pro výzkum jsem si určila během předběžného výzkumu vybraných populárních příruček pro děti a náctileté. Vytvářela jsem je podle témat a hesel, která se často vyskytovala a opakovala v jednotlivých knihách; a která byla stěžejními pilíři těchto knih, ať již byly určeny primárně pro chlapce, dívky, či dohromady pro obě pohlaví. Tímto způsobem vznikl předběžný návrh sedmnácti kategorií, jejichž zastoupení jsem hledala v každé z příruček. V průběhu výzkumu vyšlo najevo, že některé z nich potřebují být blíže konkretizovány, rozděleny na dvě samostatné kategorie, sloučeny (např. kategorie průběh reprodukce s kategorií orgasmus), nebo naopak z výsledného výzkumu vyloučeny, z důvodu malého výskytu (např. kategorie sexuální praktiky – popis) či nízké výpovědní hodnoty pro výzkumnou otázku (např. intimní hygiena).

Konečná verze výzkumu obsahuje pět stěžejních kategorií:

Fyzické dospívání – proces pohlavního zrání

Průběh reprodukce

Antikoncepce

Homosexualita

Sebeuspokojování

Kategorie, rozdělené do tří časových úseků, jsem následně mezi sebou porovnávala. Komparace je založena zejména na tom, zda a jakým způsobem je zpracováváno dané téma, kolik informací je o něm poskytováno a jakou formou k tomu dochází.

3. Kvantitativní obsahová analýza populárních příruček se sexuální tematikou pro děti a náctileté

3.1. Fyzické dospívání - proces pohlavního zrání

V této části se zaměřím na výzkum informací týkajících se fyzických změn v pubertě, vývoje pohlavních znaků a průběhu dospívání. Jedná se o jedno z klíčových témat populárních příruček o sexu pro děti a náctileté, které se nevyhnutelně promítá do celkového vyznění textu. Hodnotím je z hlediska množství prezentovaných faktů a formy jejich sdělování.

1948 – 1968

Příručka s názvem *Dospívající dívka (1956)* věnuje procesu pohlavního zrání a dospívání několik kapitol. Konstatuje, že lidé se rodí již s určeným pohlavím: „Pohlavní ústrojí dítěte je rozlišeno na ženské a mužské již dávno před narozením dítěte. Jinak není v dětském věku na pohled nápadný rozdíl mezi tělem dívčím a chlapeckým“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 38). Zdůrazňuje, že rozdíly mezi fyzickým vzhledem mužů a žen se začínají prohlubovat až v období puberty: „Pohlavní zrání děvčete se uskutečňuje v našem zeměpisném položení a u naší rasy přibližně mezi 11. a 15. rokem života“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 38). Tvrdí, že přesná doba je odvislá od zeměpisné polohy, rasy a dále v textu také barvy vlasů, výživy, dědičnosti či toho, zda dívka žije ve městě, nebo na venkově. Publikace popisuje zrání sekundárních pohlavních znaků – vývoj prsů, ochlupení, rozšiřování pánve a zaoblování boků. Větší prostor však věnuje vývoji primárních pohlavních znaků – pochvy a dělohy: „Z dělohy dětské se tedy postupně vyvine děloha pubertální a posléze děloha panenská, která má tvar hruškovitý, příznačný pro dělohu mladistvé dívky i ženy pohlavně zralé, dospělé“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 45). V návaznosti na to se příručka velmi detailně zabývá tématem menstruace, věnuje jí několik samostatných kapitol. Autoři tvrdí, že fyzický proces dospívání a zrání končí přibližně v devatenácti letech: „...vyzrávání tělesné a další vzrůst se uskutečňuje ve věku mladistvé, který končí přibližně 19. rokem, a dívka se stává ženou zralou, schopnou odpovědného mateřství a práce“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 46). Tato teze by v současnosti, nebyla přijatelná – v důsledku sociálních změn a s nimi spojené změny konceptu dětství a dospívání, je sice běžná devatenáctiletá dívka považována za biologicky a právně dospělou, ale sociální

a ekonomické dospělosti ještě pravděpodobně nedosáhla. To je důsledkem toho, že doba trvání „přípravné fáze“ (dětství a dospívání) se prodloužila (srov. Giddens, 2013). V novějších příručkách se již takováto tvrzení neobjevují.

Téma pohlavního zrání je v této příručce pojato obšírně. Autoři poskytují čtenářkám velké množství detailních informací. Deskripce ženských pohlavních znaků a menstruace velmi úzce propojují s tématem mateřství, které je podle nich hlavním posláním a smyslem života ženy. Publikace soustředí svou pozornost pouze na proces pohlavního zrání ženy. Nenalezneme zde zprávu o tom, jak se po této stránce vyvíjejí muži.

V publikaci *Dospíváte v muže (1965)* je fyzickému zrání věnována jedna kapitola. Popisuje průběh dospívání chlapce: „Tyto mužské zárodečné buňky začnou se tvořit v době dospívání v chlapeckém ústrojí v jeho zárodečných žlázách, tzv. varlatech“ (Hynie, 1965, s. 38). Zvláštní pozornost věnuje publikace noční poluci, kterou prezentuje jako průvodní znak mužského fyzického zrání. Tvrdí, že je to u mladistvých i dospělých mužů normální jev, nabádá čtenáře, aby necítili kvůli poluci strach či stud: „Není proto třeba nijak se jich bát, ani se za ně stydět. Není to žádná nemoc, je to jen přirozený jev...“ Zároveň ale upozorňuje na to, že běžná a optimální frekvence polucí je jednou za týden až dva. Varuje před častějším výskytem tohoto jevu a předkládá několik způsobů jak frekvenci výskytu případně zmírnit: „dále bývá v tomto směru užitečné nejíst na noc mnoho ostrých a silně kořeněných jídel...Také je radno nepít na noc mnoho tekutin, přespříliš teple se nepřikrývat a nespát v trenýrkách. Lůžko má být raději tvrdší...Když to všechno nepostačí, přibrzdí lékař časté poluce, zpravidla celkem rychle, nějakými uklidňujícími léky“ (Hynie, 1965, s. 42, 43).

Publikace komplexně zpracovává fyzické zrání jedince mužského pohlaví, nalezneme zde dostatek detailních informací o vývoji pohlavního ústrojí a průvodních znacích dospívání. Důkladně je zde rozebrána také poluce, která je prezentována jako ukazatel normálního a zdravého vývoje mladistvého. Zároveň však čtenář najde zprávy o tom, jak tento jev omezit, tak aby se neobjevoval příliš často. „Příliš častý“ výskyt polucí je však specifikován dosti nejasně: „Zpravidla to bývá za 1 – 2 týdny, někdy řidčeji, někdy častěji“ (Hynie, 1965, s. 40). Častější poluce podle autora způsobují přílišné oslabení organismu, stejně jako autosexuality (tématu se věnují detailněji v kapitole *Sebeuspokojování*). Příručka, která je určena pro náctileté čtenáře mužského

pohlaví, neobsahuje ucelený popis pohlavního zrání žen. Zprávy o něm se objevují pouze sporadicky v různých kapitolách (např. týkající se oplození).

1969 – 1989

Mladá dívka a sex (1969) obsahuje informace o daném tématu v několika kapitolách. Úvodem definuje pojem puberta, jedná se podle ní o „Velmi důležité období lidského života, kdy z hormonálních příčin dozrávají pohlavní orgány, kdy se vlastně dovršuje tělesný vývoj“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 38). Dále se, podobně jako předchozí příručky, zabývá deskripcí ženských pohlavních orgánů: „Rodidla rozlišujeme zevní a vnitřní podle toho, zda jsou přístupná pohledu, zda jsou na povrchu viditelná či nejsou“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 39). Najdeme zde několikastránkový obsáhlou deskripci procesu zrání ženských pohlavních orgánů, doplněný schematickými ilustracemi. Zpravuje čtenáře také o průběhu menstruace, ovulace a dalších procesech. Zmiňuje se také o růstu ňader a pubického ochlupení.

Příručka se příliš neliší od ostatních, pocházejících z předchozího období. Stejně, jako ony, poskytuje komplexní popis vývoje prvotních a druhotných pohlavních znaků a s tím spojené jevy probíhající v dospívání. Stejně se také staví k poskytování informací o procesu pohlavního zrání u opačného pohlaví, než pro které je určena.

Příručka s názvem *Na prahu dospělosti (1976)* je určena pro čtenáře obou pohlaví. Proto zde najdeme informace o pohlavním zrání žen i mužů. Oba procesy jsou popsány obsáhle, není patrná snaha cokoli zamlčovat. Úvod je pro obě pohlaví stejný – autorka líčí, jak dospívání začíná díky hormonálním změnám v podvěsku mozkovém: „Je to pozvolné, zpočátku nepostřehnutelné působení hormonů jedné žlázy, která je ostatním jaksi nadřazená“ (Strměňová, 1976, s. 13). Konstatuje, že puberta u děvčat začíná dříve než u chlapců. Uvádí však společný ukazatel puberty: „Neklamným znakem puberty u obou pohlaví je vývoj druhotných pohlavních znaků“ (Strměňová, 1976, s. 14). Následně věnuje jednu kapitolu procesu pohlavního zrání žen, kam zahrnuje popis vývoje vnitřních i vnějších ženských pohlavních orgánů, průběh ovulace a menstruace.

Podobně se zabývá i dospíváním mužů – mluví o průběhu, vývoji pohlavních orgánů a zvláštní prostor věnuje poluci. Vysvětluje příčiny vzniku, fyziologický průběh a frekvenci výskytu (jednou až dvakrát za týden), uvádí, že se jedná o výsledek

působení stejných vrozených sil, které vzbuzují i tak zvané pohlavní citění (srov. Strměňová, 1976). Prezentuje ji jako běžný a zdravý jev, který je pro mužskou mládež prospěšný, ale zároveň svým způsobem „záhadný“: „Je takovou malou školou přírody, která chlapci ukáže, co se bude odehrávat, jak bude později prožívat pohlavní styk se ženou. Přírod však nedává žádné teoretické vysvětlení, žádný komentář k tomu, co dělá, tím méně poučení“ (Strměňová, 1976, s. 24).

Tato publikace se od předchozích příliš neliší ve způsobu podávání informací čtenářům. Je otevřená, jevy a procesy popisuje přesně a detailně. Z podstaty knihy, která je určena oběma pohlavím vyplývá, že obsahuje zprávy o průběhu dospívání u žen i mužů. Na rozdíl od Hynieho *Dospíváte v muže*, se nesnaží o standardizaci počtu polucí a neposkytuje žádná doporučení ohledně omezování jejího výskytu.

1999 - 2009

Konečně to chápou (1999) se procesem pohlavního zrání zabývá v kapitole *Holky a kluci dospívají*. Jak název napovídá, publikace se věnuje dospívání jedinců obou pohlaví. V úvodu hovoří o počátku puberty obecně: „Kdy začnou změny probíhat, je u každého člověka jiné. Dá se sice říci, v jakém věku co u většiny dospívajících probíhá, ale některé děti přicházejí do puberty dříve, jiné naopak později“ (Müller, 1999, s. 24). Čtenáři jsou nabádáni, aby se o tématu pohlavního zrání a dospívání nebáli hovořit se svými rodiči.

Následující část, se věnuje dospívání chlapce. Nejsou zde patrné změny, oproti příručkám staršího data vydání. Nalezneme popis vývoje primárních i sekundárních pohlavních znaků. Autor podává o tématu ucelené informace. Věnuje se například i změnám hlasu u pubertálních chlapců: „Hlasivky...zhrubnou a tak se hlas změní: bude hlubší, drsnější a mnohem mužnější“ (Müller, 1999, s. 25). Zmiňuje také poluci, u které čtenáře ubezpečují, že se jedná o běžný jev, který neznačí žádné onemocnění či abnormalitu.

Stejným způsobem se autor věnuje také pohlavnímu zrání dívek. Podává poučení o růstu prsů, ochlupení a pohlavních orgánů. V návaznosti na to stručně informuje o menstruaci (tomuto tématu věnuje v další části knihy ještě jednu samostatnou kapitolu). Ani v části o dospívání žen se příručka příliš neliší od předcházejících.

V příručce *Co se to tam dole děje (2004)* je věnován rozsáhlý prostor popisu tělesných změn spojených s dospíváním, odehrávajícím se u chlapců. Najdeme zde zprávu o růstu vnějších pohlavních orgánů: „porostou tak dlouho, dokud nebude mít penis velikost přibližně mezi devíti a jedenácti a půl centimetry a varlata nebudou asi čtyři a půl centimetru dlouhá“ (Gravelleová, 2004, s. 23). Velký důraz je v této části kladen na velikost penisu a vyvracení různých mýtů s ní spojených: „Na rozdíl od toho co jsi asi slyšel, nesouvisí velikost penisu s přitažlivostí mužů pro ženy ani s tím, jak bude muž schopen ženy sexuálně uspokojit“ (Gravelleová, 2004, s. 25). Ubezpečuje čtenáře, že není žádný rozdíl mezi tím, zda je jejich pohlavní úd velký či malý. Publikace dále líčí růst tělesného ochlupení, zesílení celého těla, akné, pocení a změny hlasu. V další části se kniha zabývá nově se objevujícími funkcemi mužských pohlavních orgánů – ejakulací, erekcí a orgasmem. V poskytování informací o orgasmu je viditelný rozdíl – starší příručky sice zmiňují jeho existenci, dále se jím ale příliš nezaobírají. Publikace *Co se to tam dole děje* věnuje mužskému i ženskému orgasmu dohromady jednu podkapitolu.

Kniha, která je určena pro mladistvé mužského pohlaví, věnuje kapitolu i dospívání žen. To lze označit jako rozdíl oproti jiným příručkám, určeným pouze pro jedno pohlaví. Nalezneme zde detailní deskripci tělesných změn odehrávajících se během puberty u ženské mládeže – příručka se věnuje tělesnému růstu do výšky, vývoji prsů, rozšiřování boků a stehů, růstu ochlupení, ale i vnějších a vnitřních ženských pohlavních orgánů. Jedna podkapitola také čtenáře poskytuje poučení o menstruaci. Kromě běžného popisu tohoto děje, se objevují doplňující informace o křečích při menstruaci, dámských hygienických pomůckách a tak zvaném premenstruačním syndromu.

Za rozdíl jde bezesporu označit to, že přesto, že je tato příručka určena pro dospívající mládež mužského pohlaví, instruuje své čtenáře stejně rozsáhle i o tělesných změnách u pohlaví opačného. Téma je v příručce zpracováno obsáhle a zabíhá do větších detailů, než tomu bylo u starších děl.

3.2. Průběh reprodukce

V této části mapuji, přístup v příručkách k vysvětlení otázky: „Jak vzniká dítě?“. Zaměřím se zejména na to, jak explicitně jsou informace o oplození zprostředkovávány, jak je téma prezentováno a na popis průběhu pohlavního styku.

1948 – 1968

V publikaci *Dospívající dívka (1956)* nalezneme zmínku o tématu na několika místech textu. Není mu ale věnován samostatný ucelený prostor. Poprvé, se čtenář s pojmem oplození setká v kapitole s názvem *Jak vzniká láska*, kde je tato problematika vysvětlena na příkladu ryb: „některé ryby plují proti proudu řek...aby vypustili svá vajíčka – jikry a samečkové na ně vypustily své pohyblivé zárodečně buňky – spermie, obsažené v mlíčí. Spermie vnikne do vajíček, a tím přemění vajíčko v zárodek nového jedince. Tomuto pochodu říkáme oplodnění vajíčka“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 15). Vysvětluje tedy skutečnost, že pro oplodnění je nutné, aby se spermie setkala s vajíčkem, ale používá k tomu příklad ryb, nerozvádí způsob, jakým k tomu může dojít u lidí. Dále se již autor tématem reprodukce v této kapitole nezabývá.

V kapitole *Rodidla*, autor poskytuje bližší poučení o tom, jak může dojít k oplodnění: „To vyžaduje, aby se žena spojila s mužem pohlavně, čemuž slouží rodidla nejdříve. Po pohlavním spojení uskuteční se patrně v krátké době uvnitř ženy oplození“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 29). Odhaluje tedy informaci, že musí dojít k „pohlavnímu spojení“, ale nijak se nevyjadřuje k tomu, jakým způsobem k němu dochází a jak probíhá. Prostor v této kapitole je převážně věnován anatomii ženských pohlavních orgánů, vysvětlení tématu reprodukce není věnován větší prostor.

Poslední zmínku nalezneme v kapitole *Oplození vajíčka – těhotenství – porod*. Kapitola je uvedena upřesněním místa, kde v ženském těle k oplození dochází: „uskutečňuje se nejspíš ve volné dutině břišní, snad někde před nálevkovitým otvorem vejcovodu“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 36). Tímto nejasným pokusem o vysvětlení průběhu oplození v této kapitole končí. Nesrovnatelně větší prostor je zde věnován průběhu těhotenství a porodu.

Lze říci, že příručka se vyhýbá konkrétnějšímu popisu toho, jak probíhá sexuální akt završený oplozením. Operuje sice s pojmem *pohlavní spojení* a na jiném místě v textu tvrdí, že se musí spojit ženská a mužská pohlavní buňka. Vyhýbá se však podání zprávy o průběhu těchto procesů.

Dospíváte v muže (1965) věnuje prostor vysvětlení reprodukce v kapitole *Vznik lidského života*. Na úvod konstatuje, že pro vznik dítěte je zapotřebí spojení vajíčka se spermií: „Ovšem, vajíčko v těle matčině se nezačne vyvíjet samo, musí do něho vstoupit

mužské zárodečná buňka, zvaná spermie nebo spermatozoon. Někdy se jí říká také semínko“ (Hynie, 1965, s. 32). O několik stran dále autor tento proces vysvětluje na průběhu oplození u ryb. Proces připodobňuje k rozmnožování člověka. Uvádí, že rozdíl je v tom, že u lidí neprobíhá oplození mimotělně: „Oplození se u člověka uskutečňuje v těle ženy. Je nutné, aby se mužské zárodečné buňky dostaly hluboko do ženského ústrojí, před hrdlo děložní. Při své velké pohyblivosti jsou sami schopny dostat se dál, do hruškovité dělohy a vejcovodů“ (Hynie, 1965, s. 36). Informaci o tom, jakým způsobem se to děje však, stejně jako předchozí příručka, neuvádí. Z textu tedy vyplývá, že je nutné, aby se spermie dostaly k vajíčku, ale vysvětlení jak k tomu může dojít, chybí i zde.

1968 – 1989

Příručka *Mladá dívka a sex (1969)* obsahuje kapitolu nazvanou *Jak vzniká oplození?*, která vysvětluje, co se děje na buněčné úrovni: „...u mužů jsou to tzv. spermie, u žen vajíčka. Jejich spojení se uskutečňuje při pohlavním styku, a to poté, co muž dosahuje pohlavního vyvrcholení (orgasmu)“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 147). Je tedy řečeno, že musí dojít ke splynutí spermie a vajíčka při pohlavním styku završeném orgasmem muže, žádnou konkrétnější informaci o průběhu tohoto procesu však nenajdeme. Poprvé je zde v souvislosti s reprodukcí zmiňován (mužský) orgasmus. Zdůraznění nutnosti pohlavního styku k reprodukci se opakují ještě několikrát: „Při pohlavním styku vnikne tedy do vnitřních rodidel ženy ohromný počet spermií...“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 148), příručka však neobsahuje explicitní vysvětlení toho, o co se jedná. Podobá se tím příručkám z předchozího období. Odlišnost je v tom, že tvrdí, že k oplození je nutné, aby muž při pohlavním styku dosáhl orgasmu. Najdeme zde i jednu zmínku o ženském orgasmu, kterému však v rámci oplození není připisován větší význam: „Žena však pohlavního vyvrcholení dosáhnout ani nemusí a může přitom otěhotnět. Oplození a početí není tedy vůbec vázáno na ženský orgasmus, nýbrž výhradně na orgasmus mužský (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 148).

Publikace *Na prahu dospělosti (1976)* věnuje prostor problematice pohlavního styku a oplození v kapitole nazvané *Cena panenství*. Rozdílem proti starším příručkám je, že autorka explicitně vysvětluje, jakým způsobem dochází ke spojení ženské a mužské pohlavní buňky: „Pochva...je místem, kam muž vkládá svůj pohlavní úd, kam

úd nakonec, vnímající jemnými nervovými zakončeními dotyk sliznice poševní, při vyvrcholení aktu – orgasmu – vystříkne semeno“ (Strměňová, 1976, s. 37). Přibližuje také samotný průběh pohlavního styku: „Muž s údem ve vagíně udělá několik pohybů, napětí se stupňuje až po vrcholný okamžik, kdy dochází u muže k ejakulaci“ (Strměňová, 1976, s. 37). To lze považovat za velmi výrazný rozdíl ve způsobu popisu daného tématu. O oplození pojednává i kapitola *Rozhoduje jediný okamžik*. Nalezneme v ní rozdíl oproti straším publikacím v tom, že kromě nejběžnějšího způsobu oplodnění líčí i oplodnění umělé. Také varuje čtenáře, že k oplodnění nemusí vždy dojít jen klasickým pohlavním stykem, ale i tak zvaným nekoitálním pohlavním stykem: „Může se to stát, když mužský pohlavní úd nevnikne sice do rodidel ženy, ale semeno se při výronu dostane těsně před její pohlavní orgány“ (Strměňová, 1976, s. 71).

Tato publikace se výrazně liší od příruček staršího data. Poskytuje svým čtenářům deskripci průběhu pohlavního styku a oplození. Neobsahuje pouze zprávu o tom, že pro reprodukci je nutné, aby došlo ke spojení spermií a vajíčka; nevyhýbá se ani odpovědi na otázku jakým způsobem k tomuto spojení může dojít. Informace jsou ucelené a v porovnání se staršími zkoumanými díly jsou podávány explicitněji. Nově se zde objevuje několik vět o umělém oplodnění a nekoitálním pohlavním styku, jako možnostech reprodukce.

1999 – 2009

Kniha *Konečně to chápu (1999)* obsahuje kapitolu nazvanou *Co se děje při pohlavním styku*. Popisuje, co se děje před pohlavním stykem a při něm a vysvětluje, jak dochází k oplození. Poskytuje informace o průběhu: „po tzv. předešle zasune muž svůj penis do ženiny pochvy. Citlivý žalud na špičce penisu se tím ještě více podráždí. Zároveň dochází k dráždění stydkých pysků ženy, poševního vchodu a klitorisu i jeho okolí mužovým pohlavním údem. Nakonec jejich pocity dostoupí vrcholu a oba prožijí orgasmus“ (Müller, 1999, s. 45). V tomto textu lze najít hned několik posunů oproti starším příručkám. Vyličení pohlavního styku zabíhá více do detailů. Je také uvedeno, že orgasmus při pohlavním styku prožívá nejen muž, ale i žena. Ve starších příručkách se o ženském orgasmu buď nemluví vůbec, nebo je pouze zmíněna jeho existence s dodatkem, že nemusí probíhat a nehraje při pohlavním styku důležitou roli.

Co se to tam dole děje (2004) věnuje tématu celou kapitolu s názvem *Pohlavní styk*. Stejně, jako předchozí příručka, obsahuje detailní a nezastřené informace o tom,

jakým způsobem pohlavní styk probíhá: „zasune muž svůj pohlavní úd do ženiny pochvy...Poté začnou muž i žena společně pohybovat svými těly, takže úd v pochvě klouže opakovaně dopředu a zpět“ (Gravelleová, 2004, s. 75). Popis průběhu pohlavního styku je doplněn i o rozsáhlé instrukce o sexuální předehře. Orgasmus je zde popsán jako ukončení pohlavního styku. Zbytek kapitoly je věnován doporučením ohledně toho, za jakých okolností je vhodné zahájit sexuální život.

Obsah příručky se velmi liší od příruček z předchozích dvou období. Pohlavní styk a oplození jsou popsány detailněji, informací je také větší množství. Lze tvrdit, že starší příručky se omezují pouze na podání kusé zprávy o tom, že při pohlavní styku může dojít k reprodukci spojením mužské a ženské pohlavní buňky, zatímco v novějších publikacích je prostor věnován i tomu, jak pohlavní styk probíhá. Starší příručky se také nezabývaly sexuální předehrou, případně se pouze zmínily o její existenci. Knihy z třetího časového úseku čtenáře informují i o tom, co se během předehry může dít a k čemu slouží. V kontextu pohlavního styku a rozmnožování se také mluví o orgasmu – a to jak mužském, tak ženském. V předchozích dvou obdobích nebyl ženský orgasmus buď zmiňován vůbec, nebo pouze velmi okrajově.

Celkem vzato je patrné, že postupem času docházelo k nárůstu počtu, explicitnosti a detailnosti informací o daném tématu.

3.3. Antikoncepce

V kategorii antikoncepce se budu soustředit na doporučení a přístupy k metodám kontroly početí v průběhu času. Zohledním také množství, charakter a způsob podávání informací. Kategorie se objevila ve všech zkoumaných příručkách.

1948 - 1968

V publikaci *Dospívající dívka* z roku 1956 se tohoto tématu autoři dotýkají pouze na dvou místech textu. A to v kapitole nazvané *Nákazy rodidel*. Zde tvrdí, že muži vždy toužili brát si za manželky ženy, které ještě neměly pohlavní styk, což vedlo k chování, které je popisováno výrazem spisovatele Marcela Prévosta jako „polopanenství“: „V dřívějších dobách vystihly z pohnutek majetkových mnohé ženy nesmírnou cenu tohoto tělesného důkazu panenství v očích mužů, a proto si je ze všech sil bránily, nevyhýbajíce se však nikterak všemožným ostatním dotykům, ani se neomezujíce na muže jednoho. Tělesné panenství takových rafinovaných žen je ovšem

zcela bezcenné, je pouhým zevním pozlátkem mravních podvodnic“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 89).

Po druhé je zmínka o metodách bránících otěhotnění k nalezení v poslední kapitole se sugestivním názvem: *Chcete být v životě šťastny?* a podtitulem *Nejdůležitější zásady pro váš příští život*, kde významná postava české sexuologie Josef Hynie v části týkající se nežádoucího početí uvádí: „Nespoléhejte se ani na výpočty t. zv. neplodných období, výpočty často selžou. Také umělé ochranné prostředky a způsoby nejsou vždy spolehlivé“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 138).

Tato populární příručka určena primárně pro ženskou mládež se tématu antikoncepce věnuje okrajově, podávání přesných informací o druzích či způsobu použití jednotlivých antikoncepčních metod se spíše vyhýbá. Zmínky o antikoncepčních prostředcích v této knize mají negativní konotaci, snaží se čtenáře od případného užívání antikoncepce spíše odradit. Čtenářkám doporučuje jako nejvhodnější se do aktivit, které by mohly zapříčinit otěhotnění vůbec nepouštět, v celém díle pak autoři nabádají k pohlavní zdrženlivosti.

Druhá Hynieho příručka z tohoto období, určená tentokrát pro mládež mužského pohlaví. *Dospíváte v muže* z roku 1965, podává poučení o antikoncepčních metodách okrajově. V kapitole s názvem *Předčasné sexuální soužití* jsou čtenáři nabádáni, aby se nespolehali na metodu výpočtu plodných a neplodných dnů: „Je možné, že po velmi silném vzrušení vyjde vajíčko i v jinou dobu a může být oplodněno a že měsíčky se už potom nedostaví“ (Hynie, 1965, s. 68). Dále v této kapitole varuje i před nespolehlivostí přerušované soulože a nekoitálních sexuálních aktivit: „Spermie se vlastní silou dostaly dále, nakonec až k vajíčku. Někdy při tom nebylo ani porušeno panenství“ (Hynie, 1965, s. 68). Ve dvou větách zmiňuje také o bariérových antikoncepčních prostředcích (kondom a pesar), chybí zde ale popis principu fungování těchto prostředků, nepodává návod k použití a ani čtenářům použití nedoporučuje: „Jindy se hledí různými opatřeními – zvláště gumovými ochrannými prostředky – zabránit tomu, aby semeno nemohlo vniknout do ženské dělohy. Ale ani tyto prostředky nebývají zcela spolehlivé, zvláště v rukou mladých lidí“ (Hynie, 1965, s. 68).

Čtenáři knihy jsou tedy od používání jakýchkoli antikoncepčních metod přímo odrazováni: „Nemáme tedy zcela bezpečné prostředky, jimiž bychom zabránili nežádoucímu početí u mladých lidí, kteří se předčasně pouštějí do života, jako by to

bylo již v manželství“ (Hynie, 1965, s. 68). Stejně, jako v předchozí příručce, na jejímž autorství se Hynie také podílel, prezentuje sexuální styk mladistvých jako předčasnou záležitost. Doporučovaným a nejvhodnějším antikoncepčním prostředkem je podle něj sexuální zdrženlivost, což zdůvodňuje v kapitole nazvané *Zdrženlivost mladým lidem neškodí*. Uvádí zde stanovisko lékaře: „Zdrženlivost mladým mužům neškodí. Pohlavní pud není nic takového, jako je potřeba jídla, pití nebo vzduchu, bez nichž by člověk zahynul...může sexuální funkce po léta spát, aniž se něco pokazí nebo aniž to je organismu na újmu“ (Hynie, 1965, s. 71). Pro sexuální zdrženlivost argumentuje tím, že dospívající mají důležitější vývojové úkoly, do kterých musí investovat svou energii a čas. Projevy sexuality by byly těmto úkolům na úkor: „Ale také u chlapců příliš časný začátek plného sexuálního života a jeho přirozené následky zasáhnou leckdy velmi výrazně do jejich životních plánů“ (Hynie, 1965, s. 69). Ideálně by se, podle této příručky, sexuální projevy normálně dospívajícího mladíka měly omezit pouze a výhradně na poluce ve spánku: „Organismus sám si občas – nejčastěji ve spánku – dopomůže k vyprázdnění nastřádaných odměšků a jeho rovnováha přitom není nijak porušena“ (Hynie, 1965, s. 71, 72).

1969 - 1989

V knize s názvem *Mladá dívka a sex* od Jaroslavy Pondělíčkové-Mašlové, pocházející z roku 1969, můžeme zaznamenat výrazný posun ve způsobu i rozsahu podávání informací o antikoncepčních prostředcích. V kapitole *O tzv. antikoncepci* představuje několik druhů. Jako první, nejjednodušší a také nejčastěji používanou metodu, prezentuje autorka přerušovaný styk. Otevřeně popisuje průběh a uvádí výhody i nevýhody této techniky: „Může být prováděn vždy a za každých okolností. Žádnou pomůcku k němu partneři nepotřebují. Není škodlivý, jak se mnohdy říkalo...neposkytuje úplnou záruku, že se jej muži podaří vždy bezvadně realizovat“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 157, 158). Na závěr uvádí krátký příběh ze své lékařské praxe, týkající se rizika provedení dvou bezprostředně následujících přerušovaných sexuálních styků: „V takovém případě vzniká riziko ze životnosti spermií, které nikdy okamžitě neumírají a dokonce i na povrchu žijí ještě několik hodin“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 159). Lze říci, že o tomto antikoncepčním prostředku čtenáře jasně a rozsáhle informuje, nesnaží se je odradit, ale upozorňuje na možná rizika.

Mladým párům doporučuje spíše použití bariérových antikoncepčních metod, zejména kondomu. Na rozdíl od příruček předchozího časového období tuto metodu doporučuje jako vhodnou, spolehlivou a snadno dostupnou. Vysvětluje také, na jakém principu funguje: „zachytí semennou tekutinu, takže spermie nemohou proniknout do ženinych rodidel. Partner není nucen na přerušení styku soustřeďovat svou pozornost a jeho prožitek sexuálního aktu je proto intenzivnější“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 158). Chybí ale návod k použití. Pozornost je věnována také další formě bariérové antikoncepce, pesaru. Je zde popsáno, jak pesar funguje, jakým způsobem se zavádí a nalezneme i poučení o možnosti zvýšení jeho spolehlivosti kombinací se spermicidními prostředky. V popisech fungování, použití, výhod a nevýhod jednotlivých druhů antikoncepce, lze spatřovat hlavní rozdíl oproti oběma příručkám z předchozího období., kde je patrná snaha informace týkající se antikoncepčních prostředků spíše zamlčovat.

Jako další z metod uvádí autorka hormonální antikoncepci. O ve své době novém prostředku zabraňujícím otěhotnění se vyjadřuje pozitivně, jako o jednoduché a zároveň spolehlivé ochraně. Čtenáře zpravuje o tom, jak hormonální antikoncepce funguje a o způsobu užívání: „zabrání uvolňování vajíčka z vaječníku, vytvoří se podobný stav, který vzniká i při těhotenství, s tím podstatným rozdílem, že oplození dalších vajíček nebrání samo oplodněné vajíčko, jak je tomu v těhotenství, ale brání mu tzv. hormon žlutého tělíska“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 160). Zároveň je v této příručce upozorněno i na možná rizika pramenící z užívání hormonů: „představuje zásah do organismu, vyvolávající nepřirozený stav“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 161). Věnuje se i nitroděložnímu tělísku, stejně jako u předchozích metod, i zde srozumitelnou formou vysvětluje způsob fungování a použití, stejně jako i o míře spolehlivosti s vhodností pro mládež.

Samostatnou kapitolu věnuje autorka technice počítání plodných a neplodných dnů. Poučuje o způsobu, jakým lze tyto dny stanovit: „u většiny zdravých žen dozrává vajíčko, schopné oplodnění, pravidelně asi 15. den před následujícími měsíčky nebo zhruba v tomto období uprostřed menstruačního cyklu...je možnost oplodnění dána rozmezím 5 až 8 dnů, a to většinou, jak řečeno, uprostřed mezi po sobě jsoícími měsíčky“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 162). Zdůrazňuje však nespolehlivost této metody – nedoporučuje ji jako antikoncepci, ale naopak jako pomocný prostředek pro páry, které si počítají přejí.

Lze tvrdit, že tato populární příručka se od obou předcházejících výrazně liší. Podává ucelené, explicitní informace o antikoncepčních prostředcích, čemuž se příručky z předchozího období vyhýbají. Tato příručka nepovažuje zprávu o antikoncepčních prostředcích pro své čtenáře za nevhodnou, z toho důvodu zde nenalezneme snahu o zamlčování. Rámcově, postoj k užívání antikoncepce u mladých lidí je v této příručce odlišný od postoje, který zaujímají obě příručky pocházející z předešlého časového úseku. Zatímco příručky z 50. a poloviny 60. let, považují projevy sexuality u mladých lidí za předčasný jev, který mladým lidem ubírá energii, potřebnou pro plnění jiných, podle autorů důležitějších, vývojových úkolů; autorka příručky *Mladá dívka a sex* čtenáře důrazně nabádá k tomu, aby potenciálního sexuálního partnera blíže poznaly před tím, než realizují pohlavní styk: „z těchto důvodů je pro každé děvče a vůbec pro každou ženu nezbytná rovněž vždy tedy i delší známost před navázáním sexuálního styku!“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 158). Cílová skupina čtenářů je také vedena k tomu, aby ve vlastním zájmu problematiku antikoncepce se svým budoucím sexuálním partnerem řešila ještě před tím, než začne sexuálně žít: „musí nezbytně se svým partnerem pohovořit o způsobu ochrany před početím, ještě než se s ním začne sexuálně stýkat. Zábrany a stud tedy musí stranou!“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 158).

Příručka *Na prahu dospělosti* autorky Jiřiny Strměňové, která vyšla v roce 1976, obsahuje samostatnou kapitolu *Člověk zasahuje*, věnující se podání informací o antikoncepčních metodách. V první řadě se zabývá kondomem, velký prostor přitom věnuje jeho historii a vývoji, stručněji pak popisuje, jak kondom funguje: „zadrží při výronu odcházející semeno, přičemž však nebrání normálnímu pohlavnímu styku“ (Strměňová, 1976, s. 98). Příručka však neobsahuje návod k použití.

Obšírněji se věnuje metodě přerušované soulože. Odhaluje čtenářům provedení této techniky a zmiňuje se o jejím hlavním negativu, kterým je nedostatečná spolehlivost: „mladí nezkušení muži většinou nemají dost sil a schopností přerušit pohlavní akt právě v potřebném okamžiku“ (Strměňová, 1976, s. 99). Kondom a přerušovanou soulož prezentuje jako jediné dvě antikoncepční metody přímo se týkající muže, všechny ostatní jsou podle autorky ženskou záležitostí.

Mezi „ženské“ antikoncepční prostředky pak na prvním místě zařazuje spermicidní přípravky, zavádějící se do pochvy, používané v kombinaci s mechanickou

ochranou – pesarem. Informuje o principu fungování a způsobu použití této antikoncepce. Metodu prezentuje jako spolehlivou, ale technicky náročnou, varuje čtenáře před úskalími: „Manipulace s pesarem však každé ženě nevyhovuje, tím spíše, že je třeba naučit se ho používat ve zdravotnickém zařízení...pokud má být spolehlivou antikoncepční pomůckou“ (Strměnová, 1976, s. 99).

Věnuje se také metodě přerušované soulože, popisuje princip, na kterém funguje a obšírněji se zabývá problematikou spolehlivosti této metody. Prezentuje ji jako spolehlivou: „Pečlivým pozorováním však může žena s jistým procentem pravděpodobnosti svoji normální ovulaci zjistit“ (Strměnová, 1976, s. 100). Jedním dechem však dodává, že tomu tak nemusí být vždy, upozorňuje na možnost tak zvané ovulace mimo pořadí: „U králíka je pravidlem, že ovulace nastane jen po páření, tuto možnost nemůžeme zcela vyloučit ani u člověka. V takovém případě je tedy zralé vajíčko k dispozici kdykoliv“ (Strměnová, 1976 s. 100).

Jako celosvětově rozšířenou, jednoduchou a spolehlivou autorka prezentuje metodu hormonální antikoncepce. Zdůrazňuje však, že tento prostředek není vhodný pro každou ženu: „Jestli ho může žena užívat, to zjistí pouze lékař“ (Strměnová, 1976, s. 101). Na závěr dodává, že lékaři vyvíjejí také další typy hormonální antikoncepce ve formě injekcí, nebo preparátů, které se berou bezprostředně po pohlavním styku. Krátce se věnuje i nitroděložnímu tělísku Dana. Autorka popisuje, na jakém principu funguje. Připouští ovšem fakt, že tento způsob antikoncepce je spolehlivý a rozšířený. Upozorňuje však i na jeho rizika: „je to přeci jen cizí těleso v organismu“ (Strměnová, 1976, s. 102).

V závěru tématu antikoncepce nalezneme tvrzení, že ani jeden z vyjmenovaných antikoncepčních prostředků neleze považovat za úplně spolehlivý: „Úplně spolehlivý není ani jeden. Člověk ještě nevybojoval tento boj s přírodou, i když se o to usiluje už dlouho“ (Strměnová, 1976, s. 102). Tato příručka tedy svým čtenářům, na rozdíl od obou příruček z let 1948 až 1968, podává informace o různých typech antikoncepce a způsobech jejich užití, zároveň ale varuje, že se na žádný z nich nelze spolehnout. Objevuje se zde podobný názor na předmanželský sexuální styk mladých lidí, jako v příručce *Dospíváte v muže*. Sexualita mladých lidí je prezentována jako předčasný a pro správný vývoj mladého člověka ohrožující jev: „ve svých důsledcích omezuje svobodu mladého člověka, je v rozporu s úlohami jeho věku a vždy se budu obávat, zda

mladý člověk zvládne všechny problémy, které do jeho osobního života přináší“ (Strměňová, 1976, s. 104, 105). Stejně, jako v příručkách z předešlého časového období téma antikoncepce není oproštěno od jisté formy moralizování. Zdůrazňuje reprodukční funkci sexuality, antikoncepce by se podle ní neměla stát prostředkem k tomu, aby převládla funkce rekreační: „Úsilí omezit počet dětí může někdy znamenat i odmítání rodičovských povinností a prozrazovat touhu po pohodlnějším životě a to často u lidí, kteří mají nejlepší podmínky pro výchovu zdravého potomstva“ (Strměňová, 1976, s. 103). Účel antikoncepce podle autorky netkví v osvobození sexuality: „A ovšem, v žádném případě, i když jde o dospělé, není možné schvalovat a podporovat pohlavní styk nevázaný, náhodný a nezodpovědný. Antikoncepce je daleka toho, aby se dávala do služeb pohlavní nedisciplinovanosti“ (Strměňová, 1976, s. 105).

Publikace tedy plně informuje o antikoncepčních prostředcích, v čemž se liší od příruček z předcházejícího časového úseku. Zároveň se ale ztotožňuje s názorem na „předčasné“ zahájení sexuálního života, které považuje za nevhodné a správný vývoj ohrožující.

1990 - 2009

Příručka určená dětem a náctiletým bez rozdílu pohlaví *Konečně to chápou* z roku 1999 věnuje tématu antikoncepce samostatnou kapitolu s názvem *Lásku chceme často – ale mít děti jen někdy*. Autor Jörg Müller v úvodu zdůrazňuje, že není dobré počít dítě ve věku dospívání. Aby bylo možné tomuto jevu předejít, je nutné cílovou skupinu zevrubně zpravit o možnostech ochrany: „Proto je lepší se předem postarat o to, aby dívky neotěhotněly. Existuje celá řada antikoncepčních prostředků a dalších metod, jimiž lze těhotenství zabránit“ (Müller, 1999, s. 51).

Mezi metody zabraňující otěhotnění sice uvádí přerušovanou soulož, zároveň ale tvrdí, že se vlastně nejedná o antikoncepční prostředek: „Je stále mnoho mladistvých i dospělých, kteří nepoužívají vůbec žádné antikoncepční prostředky, přestože nechtějí děti. Spoléhají se na to, že muž ‚dá pozor‘ a vytáhne svůj pohlavní úd z pochvy včas před výronem semene“ (Müller, 1999, s. 53). Zdůrazňují, že tento způsob ochrany před početím je velmi nespolehlivý a čtenářům jej nedoporučují. Zároveň lze v knize nalézt tvrzení, že se jedná o metodu, která působí rušivě na sexuální prožitok: „Milování totiž musí být ukončeno právě v okamžiku, kdy je nejhezčí a kdy oba partneři nejvíce touží po něžnostech. Pokud budete muset při milování neustále dávat pozor, nebudete se také

moci soustředit na ty nejkrásnější pocity“ (Müller, 1999, s. 53). Je patrné, že se autoři čtenáře snaží od přerušované soulože odradit.

Jako spolehlivá forma antikoncepce je doporučován kondom. Popisuje, na jakém principu tato pomůcka funguje, velký prostor dávají návodu k použití: „Nejdříve musíš shrnout předkožku přes žalud směrem ke kořeni penisu. Nyní nasad' srolovaný kondom na žalud a opatrně ho naroluj na ztopořený úd. Nesmíš ho ale přitom příliš napínat, neboť ve špičce prezervativu musí zůstat dostatek volného místa pro semena“ (Müller, 1999, s. 53). Postup nasazování je doplněn také návodnou ilustrací. Nalezneme také doporučení pro čtenáře mužského pohlaví, aby si před prvním stykem správnou techniku nasazování prezervativu sami několikrát vyzkoušeli. Autor také varuje před nejčastějšími chybami při používání prezervativu: „K nejčastějším chybám ... patří chybné nasazení na žalud obrácenou stranou, kondom pak nelze srolovat. Proto si ho vždy pečlivě prohlédněte!“ (Müller, 1999, s. 53). Zpravují také o skutečnosti, že kondom je pouze na jedno použití, na závěr uvádí informace o jeho dostupnosti. Na příkladu kondomu lze demonstrovat výrazný rozdíl mezi příručkami z 90. let a publikacemi pocházejícími z předchozích období. Zde najdeme velmi detailní poučení o použití kondomu a přesný popis manipulace s ním, což může být vnímáno jako posun oproti starším dílům, kde tyto skutečnosti buď úplně chybí, nebo jsou podávány jen okrajově.

Příručka se dále věnuje hormonální antikoncepci. Ta je prezentována jako nejspolehlivější forma antikoncepce, za předpokladu, že je brána pravidelně. Autoři také zdůrazňují její dostupnost u ženského lékaře: „Antikoncepční „pilulky“ předepisuje ženský lékař – gynekolog. Každá dívka starší čtrnácti let se s ním může poradit i nechat se vyšetřit. Pokud je zdráva, obdrží recept na antikoncepční pilulky. Vše může probíhat bez svolení rodičů“ (Müller, 1999, s. 56). V této části textu je zřejmý posun v tom, do jaké míry, by podle autorů příruček o sexu pro děti a mládež, měla sexualita cílové skupiny čtenářů být kontrolována rodiči. Nalezneme ale i výčet negativ hormonální antikoncepce – nemusí vyhovovat všem ženám, hormony mohou mít mnoho vedlejších účinků a nejsou vhodné pro kuřačky.

Další antikoncepční metodou, kterou populární příručka čtenářům představuje, je nitroděložní tělísko. Objevuje se zde popis principu, na kterém funguje a v souvislosti s ním i nevýhody. Jako největší z nich, je prezentována nevhodnost tohoto prostředku

pro ženy, které dosud nerodily. Důkladněji se zabývá pesarem. Poskytuje čtenářům informace o jeho vzhledu, principu fungování a zásady jeho použití. Stejně, jako u kondomu, je i zde text doplněn návodnou ilustrací.

Příručka se zabývá také tak zvanými přirozenými antikoncepčními metodami. Jedná se o tři způsoby počítání plodných a neplodných dní. Obsahuje stručný popis těchto metod: „Kalendářní metoda vychází z obvyklého data ovulace... Teplotní metoda se snaží plodné dny určit pravidelným denním měřením tělesné teploty v některé tělesné dutině. Hlenová metoda určuje plodné a neplodné dny podle kvality a množství hlenu vytékajícího z pochvy“ (Müller, 1999, s. 58). V této publikaci je tedy možné nalézt poučení o způsobu provedení přirozených antikoncepčních metod, zároveň jsou ale tyto metody prezentovány jako velmi nespolehlivé a čtenářům nejsou doporučovány.

Na posledním místě ve výčtu antikoncepčních metod v příručce *Konečně to chápu* figuruje tak zvaná „pilulka poté“ – jsou zde popsány zásady pro její užití. Zmíněny jsou také její nevýhody: „Tělu ovšem příliš neprospěje, protože hrubě zasáhne do jeho hormonálních poměrů a tím i do životních pochodů“ (Müller, 1999, s. 59).

Na závěr kapitoly, věnující se antikoncepci, nalezneme krátký odstavec, určený zejména čtenářkám. Informuje o postupu v případě, že se objeví podezření na těhotenství: „Nelze-li však těhotenství vyloučit, měla by sis každopádně udělat těhotenský test. Je k dostání v každé lékárně a provést ho lze doma“ (Müller, 1999, s. 59). Ucelené informace o těhotenském testu se v příručkách z předchozích období neobjevují.

Téma antikoncepce je v příručce *Konečně to chápu* zpracováno obšírněji. Najdeme větší počet detailních a návodných instruktáží, než tomu bylo v publikacích, pocházejících z obou předchozích časových období. Zejména mezi lety 1948 až 1968 je posun v množství a způsobu podávání zpráv cílové skupině viditelný nejmarkantněji. Zásadním rozdílem je také to, že se tato příručka, vydaná v České Republice v roce 1999 nesnaží o usměrnění sexuality mladistvých. Na rozdíl od příruček z let 1969 až 1989 zde nenalezneme žádná doporučení ohledně toho kdy a s kým by cílová skupina měla zahájit svůj sexuální život.

Příručka nazvaná *Co se to tam dole děje?* s podtitulem *Na co se kluci bojí zeptat* od Karen Gravelleové je určena primárně pro děti a nácitileté mužského pohlaví. Tématu

antikoncepce věnuje část kapitoly s názvem *Jak zplodit (a nezplodit) dítě*. Obsahuje výčet běžných antikoncepčních prostředků. Jako první je zmíněna metoda neplodných dnů. Nalezneme popis provedení této metody, více prostoru je však věnováno informacím o jejím hlavním negativu – nespolehlivosti: „musí se pak vyhnout pohlavnímu styku v den ovulace a ještě pět dnů před a čtyři po, nechtějí-li společně počít dítě. Dohromady to představuje deset dní z 28denního cyklu. Jak asi chápeš, tato metoda není zrovna tou nejlepší“ (Gravelleová, 2004, s. 90). Podobný přístup volí autorka i k prezentaci přerušované soulože. Vysvětlí sice princip, na kterém by tato metoda měla fungovat a způsob jakým je prováděna, ale klade důraz na vysvětlení všech negativ, týkajících se její spolehlivosti. Tím zdůvodňuje, proč metodu čtenářům nemůže doporučit.

Příručka se také věnuje hormonální antikoncepci. Poskytuje deskripci různých forem – antikoncepční tablety a injekce, které se aplikují každé tři měsíce. Metoda je prezentována jako spolehlivá a bezproblémová. Podobně jako v předchozí příručce z roku 1999 je zde zdůrazněna nutnost konzultace této metody s lékařem, ale ne s rodiči: „Pokud se jí ale s rodiči mluvit nechce, antikoncepci sežene u svého gynekologa. Návštěvy u těchto specialistů jsou důvěrné. To znamená, že lékaři ani sestry na tyto návštěvy rodiče ani jiné lidi neupozorní“ (Gravelleová, 2004, s. 96).

Popsané jsou i metody pesar, cervikální kroužek a nitroděložní tělísko. Ve všech třech případech je popsán vzhled, princip a způsob použití, jeho výhody a nevýhody. Rozdíl oproti předchozím příručkám je v části věnované nitroděložnímu tělísku – publikace neobsahuje upozornění ohledně nevhodnosti této metody pro ženy, které ještě nerodily.

Několik stran v knize je věnováno kondomu. Objevují se podrobnější informace o způsobu použití, včetně návodu jak správně kondom nasadit a jakým chybám se při tom vyhnout. Použití kondomu je čtenářům doporučováno, a to i v případě, že je souběžně použit i jiný způsob antikoncepce. Důvodem je ochrana před pohlavně přenosnými chorobami: „Na rozdíl od ostatních forem antikoncepce pomáhají kondomy bránit šíření pohlavních nemocí, jako je například AIDS. Kondom by proto měl být používán vždy, a to i tehdy, užívá-li se zároveň jiných forem antikoncepce“ (Gravelleová, 2004, s. 94). Oproti příručkám z obou předcházejících období je zde patrný rozdíl v tom, že novější publikace přináší přesný návod k použití a popisují

také nejčastější pochybení, způsobující snížení spolehlivosti prezervativu. V příručce *Co se to tam dole děje* se také nachází doporučení používat kondom při každém pohlavním styku, jako ochranu před virem HIV.

Kapitola *Jak zplodit (a nezplodit) dítě* je uzavřena podkapitolou s názvem *Proč antikoncepce selhává*. Je uvedeno několik důvodů – nepoužití žádného antikoncepčního prostředku, nesprávné či nedbalé použití a manipulace s konkrétním antikoncepčním prostředkem, ale také záměrné nezabránění početí. Z toho důvodu je kapitola uzavřena doporučením, aby každý z páru sám za sebe používal antikoncepční vlastní antikoncepční metodu: „Proto by měli zodpovědnost za antikoncepci převzít chlapeci i dívky každý zvlášť. Takto bude mít každý z nich jistotu, že opravdu udělal veškerá nezbytná opatření“ (Gravelleová, 2004, s. 99).

V obou populárních příručkách pro děti a náctileté z období mez lety 1990 a 2009 najdeme rozdíl zejména v tom, že poskytují u antikoncepčních prostředků nejen informace o principu fungování, ale často také detailní návod k použití, společně s varováním, jakých chyb se při použití vyvarovat. O antikoncepci podávají zprávy otevřeněji a také detailněji, obě příručky jí věnují celou jednu kapitolu, čímž se výrazně liší zejména od příruček pocházejících z let 1948 – 1968. Na rozdíl od příruček staršího data vydání nezpochybňují nutnost a adekvátnost informovanosti dětí a mladistvých o tomto tématu. Zároveň tyto novější publikace už neobsahují rady a doporučení ohledně toho, kdy je vhodné začít sexuálně žít a s kým.

3.4. Homosexualita

Sleduji, zda příručky podávají poučení o homosexualitě. Pokud ano, pozoruji, jakým způsobem k tomu dochází. Jednotlivé způsoby pak mezi sebou porovnávám. Zaměřuji se na pojem normálnost a na to, jak je homosexualita v populárních příručkách se sexuální tematikou prezentována. Také se snažím postihnout pohled na homosexualitu heterosexuální majoritou a sociální problémy představované jako zapříčiněné touto sexuální orientací.

1948 – 1968

Publikace *Dospívající dívka (1956)* se podání informací o homosexualitě úplně vyhýbá. Neobsahuje ani zmínku na toto téma. Přesto, že partnerskými vztahy a lidskou sexualitou se zabývá v kapitole s názvem *Jak vzniká láska*.

Dospíváte v muže (1965) se homosexualitě věnuje v rámci kapitoly s názvem *Sebeukájení*. Čtenáře varuje před homosexuálními muži, kteří podle autora mají sklony zneužívat dospívající chlapce: „Homosexuální muži se hledí vetřít do přízně těchto chlapců a hledí si je získat, aby v jejich přítomnosti mohli prožívat své sexuální vzrušení“ (Hynie, 1965, s. 55). V podstatě tedy zaměňuje homosexuála za člověka pohlavně zneužívajícího děti. V této souvislosti dále nabádá čtenáře, kteří se s tímto typem chování setkali, aby o něm uvědomili své okolí: „Rodiče nebo i jiné osoby ve vašem okolí, k nimž můžete mít opravdovou důvěru, jistě vám již v tom pomohou. Homosexualita je trestná, když jsou zneužíváni mladiství“ (Hynie, 1965, s. 55, 56). Lze říci, že příručka neposkytuje zprávy o homosexualitě, zobrazuje ji pouze v souvislosti se zneužíváním mladistvých. Skutečnosti, týkající se ženské homosexuality se v příručce neobjevují.

1969 – 1989

V příručce *Mladá dívka a sex (1969)* nalezneme kapitolu nazvanou *Další odbočení, tentokrát o „pohlavní normálnosti“*. Vysvětluje čtenářům, co znamená pojem homosexualita: „...místo aby byli přitahováni osobami opačného pohlaví (tj. muži ženami a dívkami a dívky chlapci a muži), takže dívka se zamiluje do chlapce a chlapec do dívky, jsou puzeni vyhledávat lásku a milostné city u osob stejného pohlaví. To znamená, že muži se zamilovávají do mužů a ženy do žen, že spolu ‚chodí‘ a že se spolu sexuálně stýkají“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 81, 82). Tvrdí, že tyto osoby nelze považovat za zvrhlé a amorální, jak se dříve vžilo. Prezентuje homosexuály jako nemocné jedince. Z toho důvodu mluví o nutnosti podstoupit léčbu: „Je třeba je léčit, protože jejich úchylka jim často velmi znepríjemňuje život a společenské možnosti, takže se cítí nešťastní a někdy i ze společnosti vyvrženi“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 82).

Publikace na rozdíl od předchozí příručky nezaměňuje homosexualitu za pohlavní zneužívání dětí a mladistvých. Podává také jasnější definici tohoto pojmu. Považuje však homosexualitu za nemoc či úchylku, kterou lze a je žádoucí vyléčit.

Knih *Na prahu dospělosti (1976)* obsahuje kapitolu *Nezdraví lidé – nezdravé vztahy*, která hovoří, mimo homosexualitu, o znásilnění, fetišismu, exhibicionismu a narcismu. Vysvětluje, co homosexualita znamená a zároveň ji prezentuje jako nenormální jev: „Homosexuální zájmy, tedy sexuální vztahy mezi stejnými pohlavími,

nutno považovat za jevy úchylné a nezdravé“ (Strměnová, 1976, s. 42). Uvádí, že v některých státech je homosexualita považována za natolik nežádoucí a nebezpečný jev, že je trestána zákonem. Dodává, že u nás je patrná spíše snaha homosexualitu léčit, což ale není příliš úspěšné: „Tato úchylnka nevězí většinou v pohlavních žlázách ani v pohlavních orgánech, ale v nervovém systému a myšlení člověka“ (Strměnová, 1976, s. 44). Důvodem pro léčbu je podle autorky to, že homosexualita, nejen že je nežádoucím jevem pro společnost, ale i pro samotného jedince: „vztah mezi dvěma stejnými pohlavími nemůže být plným, bohatým a povzbuzujícím vztahem, jakým je láska mezi mužem a ženou“ (Strměnová, 1976, s. 43). Neuvádí však pro toto tvrzení žádné argumenty či důvody.

Strměnová dále hovoří o tom, že nejčastěji se na „scestí“ homosexuality dostávají muži, kterým vnější podmínky v dětství nedovolovaly vytvořit si zdravý vztah k ženě. Další „ohroženou“ skupinou jsou pak muži s chorobným strachem ze závazků: „Žena bude chtít založit společnou domácnost a v této domácnosti by měl mnoho nových povinností i muž. A před touto představou homosexuál s hrůzou uniká“ (Strměnová, 1976, s. 43). Za zmínku stojí fakt, že popisované typy jedinců, kteří mohou mít podle autorky sklony k homosexualitě jsou pouze muži. Ženská homosexualita je v příručce opomíjena.

Publikace definuje pojem homosexualita a uvádí ho v negativních konotacích. Hovoří o homosexualitě jako o úchylném a nezdravém jevu, vyžadujícím léčbu. Homosexuální vztah představuje jako neuspokojivý, nedokládá však žádné důvody pro toto tvrzení.

1990 – 2009

Konečně to chápu (1999) nevyčleňuje pro homosexualitu speciální kapitoly, téma zahrnuje do kapitoly s názvem *Láska a co k ní patří*. Nalezneme zde základní vysvětlení pojmu: „Zamilovanou dvojici mohou tvořit i dva muži nebo dvě ženy. To se pak jedná o homosexuální lásku“ (Müller, 1999, s. 39). Příručka neprezentuje homosexualitu jako nenormální, či nebezpečný jev, ani netvrdí, že by měla být léčena, což je rozdílem oproti starším knihám. Čtenářům vysvětluje, že na homosexualitě není nic závadného a prezentuje ji jako jedincovu osobní volbu: „Někteří lidé nechápu, že něco takového existuje, a homosexuálům se vysmívají. Nemají k tomu ale žádný důvod. Vždyť každý si konečně může sám vybrat, koho chce mít rád“ (Müller, 1999, s. 39).

Tento názor je v podstatě přesným opakem toho, co uváděly všechny starší příručky. Ty tvrdily, že homosexualita je nenormální, potenciálně škodlivý jev, který má povahu psychické nemoci. Zde je naopak homosexualita zobrazena jako záležitost osobní volby.

Co se to tam dole děje (2004) věnuje homosexualitě samostatnou kapitolu. V úvodu vysvětluje, koho je možné považovat za homosexuála: „Někteří lidé jsou sexuálně přitahováni osobami stejného pohlaví. Těmto lidem říkáme homosexuálové...A někteří lidé jsou bisexuálové, protože je přitahují osoby obou pohlaví“ (Gravelleová, 2004, s. 80, 81). Zmínka o bisexualitě se vyskytuje pouze v této příručce, žádná ze starších o ní neinformuje. Zdůrazňuje také, že homosexuály mohou být lidé nezávisle na pohlaví, věku či etnickém původu. Tato příručka, jako jediná, zpravuje čtenáře o sexuálních projevech dané skupiny: „Pokud jde o sexualitu, homosexuálové se mezi sebou projevují většinou stejným způsobem jako heterosexuálové...Největší rozdíl je ten, že při pohlavním styku homosexuálové nevkládají penis do pochvy“ (Gravelleová, 2004, s. 81).

Autorka uvádí, že důvody výskytu homosexuality nejsou zatím známy. Zdůrazňuje však fakt, že se nejedná o záležitost osobní volby: „Jedna věc je však jistá – homosexuálové si svou sexuální orientaci nevybírají“ (Gravelleová, 2004, s. 82). V závěru zdůrazňuje, že z těchto důvodů by se čtenáři měli vystříhat předsudků a diskriminace vůči této skupině. Nabádá, aby podle sexuální orientace nesoudili osobnost jedince: „Skutečnost, že je někdo heterosexuál, homosexuál anebo bisexuál, ve skutečnosti vůbec nesouvisí s tím, jestli je takový člověk dobrý“ (Gravelleová, 2004, s. 82).

Příručka se v celkovém náhledu na homosexualitu a podávání informací od ostatních liší. Lze říci, že je výrazně otevřenější. Vysvětluje nejen, kdo je homosexuál, ale i to, jakým způsobem se sexuálně projevuje. Také se staví negativně k diskriminaci na základě sexuální orientace. Nenajdeme v ní tvrzení, že homosexualita je nebezpečnou úchylnou. Také zdůrazňuje, že homosexualitu nelze vnímat, jako záležitost volby. Jako taková, by také neměla být důvodem pro diskriminaci. Jako první a jediná vysvětluje termín bisexualita a operuje s ním.

3.5. Sebeuspokojování

V této části zkoumám, zda a jak jsou čtenáři o sebeuspokojování informováni a jak je toto téma prezentováno.

1948 – 1968

V publikaci *Dospívající dívka* (1956), najdeme poučení na toto téma velmi okrajově, autor Rudolf Peter zařadil jedinou zmínku do kapitoly *Nákazy rodidel*. Kapitola převážně pojednává o intimní hygieně, pohlavních chorobách a tak zvané pohlavní kázni. Tématu sebeuspokojování je zde věnován minimální prostor. Nenajdeme konkrétní definici či jakoukoliv informaci, vysvětlující, co se vlastně termínem sebeukájení rozumí. Sebeuspokojování je zmiňováno v agresivně negativním kontextu – je prezentováno explicitně jako zlozvyk. Čtenáři jsou varováni, že se díky této činnosti mohou sami nakazit pohlavními chorobami: „I nečistou rukou může druhá osoba zavléci nákazu do rodidel dívky, a ovšem i ruka vlastní při zlozvyku sebeukájení“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 89).

Kromě tohoto rizika, vede podle autora „zlozvyk sebeukájení“ i k dalším negativním jevům, tentokrát ale psychického a společenského ražení: „vedou též k nadměrnému nervovému vydražďování, které zaviní rozmanité poruchy v životě tělesném i duševním a vyšine ženu z přirozeného rozpoložení. Takové okolnosti se projeví ve sníženém pracovním výkonu ať duševním či tělesném. Normální pohlavní život některé tyto ženy později neuspokojí“ (Peter, Šebek, Hynie, 1956, s. 89). Masturbace je tedy prezentována jako nenormální jev, vedoucí ženy na scestí. Lze pozorovat snahu odradit čtenářky od projevů sexuality tohoto druhu. Publikace hrozí závažnými negativními dopady sebeuspokojování na fyzické i psychické zdraví. Také tvrdí, že masturbace může ženám způsobit problémy v partnerském vztahu i ve společenském životě. Více se příručka tématu sebeuspokojování již nevěnuje.

Příručka *Dospíváte v muže* (1965) tématu věnuje více prostoru než předchozí kniha, zabývá se jím v kapitole nazvané *Sebeukájení*. Najdeme informaci o tom, co vlastně pojem sebeukájení znamená: „Mnoho chlapců nečeká, až poluce přijde, a sami si vyprazdňují nastřádané semeno“ (Hynie, 1965, s. 50). Sebeuspokojování je i zde představováno v negativním světle. Autor tvrdí, že se nejedná o pravé a správné využití pohlavních orgánů a tudíž přináší pouze nedokonalé uspokojení a prázdné opojení. Stejně jako v předchozí příručce, i zde je nazýváno zlozvykem a zbytečností. Hynie

tvrdí, že k jeho důsledkům patří úbytek času a síly mladých mužů na podstatné vývojové úkoly: „Odvrací pozornost od práce, učení a vzdělávání, ubírá čas, kterého v tak mladém věku nemá nikdo nazbyt...“ (Hynie, 1965, s. 51). Čím častěji se podle Hynieho jedinec sebeuspokojování věnuje, tím škodlivější to pro něj a potažmo pro celou společnost je.

Typický jedinec, který tuto autosexualitu provozuje, je popisován jako samotářský, stranící se kolektivu a kolektivních aktivit. V zájmu předcházení onanii jsou čtenáři vyzíváni, aby se snažili takové jedince zapojit do vrstevnické skupiny a aktivizovat: „Proto se snažte takové chlapce spíše připoutat mezi sebe do kolektivu, do účasti při společných hrách, sportu, zábavách a práci, aby neměli tolik času a příležitosti hrát si se sebou samými“ (Hynie, 1965, s. 53). Jako další způsoby, jak tyto sexuální projevy u dospívajících chlapců potírat jsou prezentovány: správná životospráva, dostatek pohybu a spánku a v krajním případě i lékařem předepsaná medikace.

I v této publikaci jsou čtenáři od sebeuspokojování odrazováni. Nenalezneme sice tvrzení, že může být příčinou nákazy pohlavně přenosnou chorobou; je ale stéle prezentováno jako nepatřičná a správnému vývoji škodící činnost, které by se měl řádný mladý člověk ve vlastním zájmu vystříhat. Hynie nabádá své čtenáře, aby nechali tělo vypořádat se se sexuálním napětím pouze polucí: „Nebojte se polucí a nevybíjejte se onanisticky jen proto, abyste poluci předešli“ (Hynie, 1965, s. 51).

1969 – 1989

Autorka knihy *Mladá dívka a sex* (1969) se sebeuspokojování věnuje v kapitole s názvem *Další odbočení, tentokrát o „pohlavní normálnosti“*. Téma otevírá starozákonním příběhem o Onanovi, zdůrazňuje však, že masturbace již není považována za hřích, či nenormální projev sexuality. Na rozdíl od předchozích příruček poskytuje jasnou definici pojmu – jedná se o sexuální ukájení drážděním pohlavního ústrojí, které člověk provádí sám sobě (srov. Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 83). Další velkou odlišností je, že sebeuspokojování je zde prezentováno jako přirozená součást normálního vývoje mladých lidí, která se týká velké části z nich: „zejména chlapci v období puberty onanují ve většině případů; patří to víceméně k sexuálním příznakům dospívání“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 83). To je podle autorky způsobeno tím, že člověk v pubertě ještě není připraven navázat sexuální vztah s jinou osobou, ale zároveň

má již sexuální energii, kterou potřebuje ventilovat. Explicitně mluví o tom, že ve starších příručkách se sexuální tematikou pro děti a mladistvé bylo sebeukájení démonizováno a byly mu připisovány negativní důsledky na psychiku, které ve skutečnosti nemá. Vysvětluje, že tato negativa pramení z pocitů viny, následujících po masturbaci a ne z ní samotné: „Zapomnělo se však dodat, že tyto depresivní a úzkostné příznaky nepramenily ze samotného aktu pohlavního podráždění, ale z vědomí viny, prohřešku a deliktu proti společensky platným normám nebo dokonce z pocitu ‚hříchu‘ náboženské povahy“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 84). Přesto, že je v publikaci zaznamenaný výrazně liberálnější přístup k onanii, i zde se objevuje varování, před možnými negativními dopady tohoto počínání: „Mládež, která se příliš dlouho zabývá onanií a často ji provozuje, má pak též větší sklony tyto dvě důležité složky, sexualitu a citovost, od sebe oddělovat...Nevytváří to nikdy ideální předpoklady pro vyrovnaný a šťastný sexuální život...“ (Pondělíčková-Mašlová, 1969, s. 84).

Výrazné rozdíly jsou patrné na první pohled. V této příručce chybí odsudek sebeuspokojování. Není na něj nahlíženo jako na zbytečný zlozvyk postihující osoby, stranící se společnosti, ale jako na běžně rozšířenou, přirozenou součást dospívání. Publikace také obsahuje jasné vysvětlení, co pojem vlastně znamená a co obnáší. Nenajdeme zde výčet negativních dopadů na všechny aspekty života dospívajícího, ani rady, jak sebeuspokojování předcházet. Shoda se staršími publikacemi lze spatřovat pouze ve varování, že sebeuspokojování může negativně zasáhnout do pozdějšího partnerského života aktéra.

Publikace *Na prahu dospělosti (1976)*, určena pro dospívající bez rozdílu pohlaví, obsahuje kapitolu *V samotě láska neroste*. Informuje o tom, co je sebeuspokojování – definice obsahuje i tvrzení, že jde o umělou, náhradní formu sexuality: „Onanování je poměrně rozšířený způsob, jak se zbavit sexuálního tlaku, ale v každém případě je to náhražka“ (Strměňová, 1976, s. 47). Toto tvrzení vysvětluje podobně, jako příručka *Mladá dívka a sex* – jedná se o pudové uvolnění sexuálního napětí u jedinců, kteří ještě nejsou dostatečně psychicky vyspělí na to, aby mohli mít sexuálního partnera. Následně autorka tvrdí, že masturbace je častěji záležitostí mužů. Jim proto také směřuje svou výzvu: „Chlapec, který má dost tělesného pohybu a nezahálí věčně v posteli, který sportuje a věnuje se turistice, který ve volném čase pomůže doma, má mnoho zájmů a je aktivní ve společnosti, se po tělesné a psychické

stránce vyvíjí zdravě. Neupírá všemnu svou pozornost na otázky sexu a necítí ani potřebu sebeukájení“ (Strměnová, 1976, s. 48).

Tato příručka, ač novějšího data vydání, než předchozí *Mladá dívka a sex* se podobá příručkám z prvního období. Přesto, že v úvodu tvrdí, že sebeuspokojování je u mladých lidí běžné, zároveň takové chování odsuzuje – je prezentováno jako neúplný sexuální prožitek, který je více méně zbytečný. Autorka čtenáře (zejména mužského pohlaví) nabádá, aby se zaměstnávali jinými způsoby, ovládali se a masturbaci omezili, nebo ideálně úplně odstranili ze svého života.

1990 – 2009

Konečně to chápu (1999) věnuje tématu sebeuspokojování v kapitole *Chlapci a dívky dospívají* jednu podkapitolu, nazvanou *Nikdo o tom nechce mluvit*. Představuje ho jako běžnou součást poznávání vlastního těla. Vysvětluje, co pojem znamená: „Možná jste i vy už někdy zkusili hrát si se svým pohlavím. Vyvolává to pocit přinášející uspokojení, říkáme tomu sebeukájení neboli onanie“ (Müller, 1999, s. 30). Autoři dále vyvracejí mýty ohledně negativních dopadů masturbace. V závěru podkapitoly nalezneme proklamaci sebeuspokojování, jako běžného jevu: „Onanie je zcela přirozenou potřebou, kterou má každý člověk, který jinak pohlavně nežije“ (Müller, 1999, s. 30).

V této publikaci jsou patrné výrazné odlišnosti od příruček staršího data vydání. Masturbace je zobrazena jako normální a příjemná součást poznávání vlastního těla, zatímco v předchozích dvou obdobích je prezentována jako zlovyk, který je pro dospívající přinejmenším zbytečný, ne-li ohrožující. Nenalezneme zde také žádné negativní dopady, které jsou popsány ve starších příručkách. Naopak, tvrzení, že sebeuspokojování je příčinou fyzických i psychických obtíží, či společenských problémů, jsou prezentována jako mýty a vyvracena.

Co se to tam dole děje (2004) se tématu věnuje v kapitole s názvem *Masturbace*. Poskytuje jasné vymezení pojmu, následované tvrzením, že se objevuje u všech skupin lidí bez rozdílu věku či pohlaví. Prezentuje tuto činnost jako zdraví neškodlivou, normální součást života. Vyvrací také tvrzení o negativních dopadech masturbace. Na rozdíl od publikací z předchozích období, nepředstavuje masturbaci, jako náhradní neplnohodnotnou formu sexuálního vyžití: „...z tebe také neudělá trosku neschopnou

normálního sexuálního vztahu. Za touto obavou se skrývá představa, že bys nakonec mohl dávat přednost onanii před pohlavním stykem s jinými lidmi. Ale masturbace a pohlavní styk jsou dvě různé činnosti“ (Gravelleová, 2004, s. 56).

Jako jediná z příruček, prezentuje sebeuspokojování jako určitou formu přípravy na pohlavní styk: „Tím, že se učíš poznávat své tělo, máš vlastně možnost zjistit, které tělesné pocity jsou pro tebe nejpříjemnější. Později pak budeš moci své partnerce lépe ukázat, které věci máš nejvíc rád“ (Gravelleová, 2004, s. 57). Naznačuje tedy, že sebeuspokojování nejen, že nemá na život jedince žádné negativní dopady, ale naopak může mít pozitivní důsledky.

Tato publikace je výrazně odlišná od starších knih. Obsahuje jednak definici pojmu, ale také vyvrací veškeré negativní dopady masturbace. Markantním rozdílem je, že jako jediná ze zkoumaného vzorku příruček naznačuje, že sebeuspokojování může mít kladné dopady na pozdější párový sexuální život jedince.

Závěr

Hlavním tématem bakalářské diplomové práce je sexualita v populárních příručkách pro děti a náctileté. Vzhledem k charakteru tématu se mi jako nejvhodnější metoda jeví kvalitativní analýza textu. Metodologická část obsahuje popis postupu mého výzkumu. Vysvětluji zde, jakým způsobem jsem tvořila výzkumnou kategorizaci a z jakých důvodů došlo k rozdělení zkoumaných časových úseků. Teoretická východiska mé práce zahrnují vysvětlení pojmu sociální konstrukce sexuality – tento fenomén hraje v práci klíčovou úlohu neboť sexualita je zkoumána v průběhu času. Determinace diskurzu o sexualitě v populárních příručkách pro děti a náctileté společností je poměrně jasně patrná. Dále se v teoretickém úvodu zabývám zasazením diskuzí o sexualitě mezi dětmi a jejich rodiči či vychovateli do širšího kontextuálního vývojového rámce. V této části popisuji změny, které se odehrály ve společnosti a ovlivnily charakter zprostředkování informací o sexu dětem a náctiletým.

Samotná výzkumná část je členěna do pěti oddílů podle zkoumaných kategorií. Oddíly jsou dále rozděleny na tři části, z nichž každá obsahuje kvalitativní analýzu dvou příruček pocházejících z daného časového období. Ve výzkumu kategorií se zaměřuji na charakter podávaných zpráv, jejich množství a způsob prezentace. První část se týká tématu *Fyzické dospívání – proces pohlavního zrání*, jedná se o klíčové téma populárních příruček pro děti a náctileté s tematikou sexuality. V této části nalezneme spíše marginální rozdíly – podávané informace o fyzickém vývoji jsou v čase srovnatelné. Rozdíl lze spatřovat v tom, že starší příručky, určené pro jedno pohlaví neposkytují poučení o vývoji toho druhého; zatímco příručka z „nejmladšího“ období mezi lety 1999 – 2009, určená pro chlapce se věnuje i popisu dospívání dívek. Drobnější odlišnost vidím také v tom, že příručka z nejstaršího období (1948 – 1968) určená jedincům mužského pohlaví, se snaží nastavit „přiměřenou“ frekvenci polucí a doporučuje při překročení této míry stanovit určitá opatření v životosprávě, které povedou k omezení tohoto jevu. Lze tedy tvrdit, že zkoumaná kategorie neprodělala v čase příliš výraznou proměnu.

Druhá kategorie v analýze textu nese název *Průběh reprodukce*. Zabývám se poučením čtenářů o tom, *jak vzniká dítě* – z hlediska vyličení průběhu pohlavního styku a oplození. Nejstarší období mezi lety 1948 – 1968 se vyznačuje snahou zastřít informace o průběhu pohlavního styku. Obecně se starší příručky omezují pouze na deskripci oplození ve smyslu spojení pohlavních buněk. Popis průběhu pohlavního

styku lze najít až v následujícím období (1969 – 1989). Lze říci, že čím je příručka novější, tím explicitněji se staví k podávání informací ohledně pohlavního styku, ty jsou také detailnější a je jich větší množství. Kategorie *Průběh reprodukce* ve srovnání s předchozí kategorií prošla podstatnější transformací – od reprodukce vysvětlované na buněčné úrovni se vyvinula v explicitní vysvětlení průběhu pohlavního styku.

Následující kapitola mapuje téma *Antikoncepce*. Kromě množství a charakteru podávaných zpráv v tomto tématu pozorují také to, jaká doporučení autoři v průběhu času čtenářům ohledně antikoncepce dávají. Otevřenost a charakter poučení o tématu se výrazně proměnily. Příručky z nejstaršího období o antikoncepci poskytují pouze velmi kusé informace, většinou negativního vyznění. Je patrné, že se tím snaží čtenáře odradit od sexuálních aktivit. Již v následujícím období (1969 – 1989) však dochází k zratnému obratu – autoři se pouštějí do přesnějších deskripcí jednotlivých antikoncepčních metod, nesnaží se zamlčovat skutečnosti. Nalezneme zde ale také varování před časným zahájením sexuálního života. V posledním období (1990 – 2009) obsahují příručky přesnější a návodnější popisy ohledně užívání antikoncepčních metod, informací je také větší množství než v předchozích obdobích. Na rozdíl od starších knih, ty z posledního období se nesnaží čtenářům doporučovat kdy a s kým zahájit sexuální život. Tyto příručky také již nezpochybňují adekvátnost vědění o prostředcích zabraňujících početí pro děti a mladistvé. Vývoj distribuce informací o antikoncepci koresponduje s proměnou předešlého tématu *Průběh reprodukce*. Stejně, jako u předchozí kategorie je v nejstarším období patrná snaha poučit, ale zároveň neposkytovat návodné popisy, které by čtenářům mohly usnadnit časný začátek sexuálního života. V průběhu času dochází k uvolnění postojů k sexualitě, což vede k vyšší toleranci existence sexuálního života náctiletých a tím i k podávání stále většího počtu explicitních zpráv o těchto tématech.

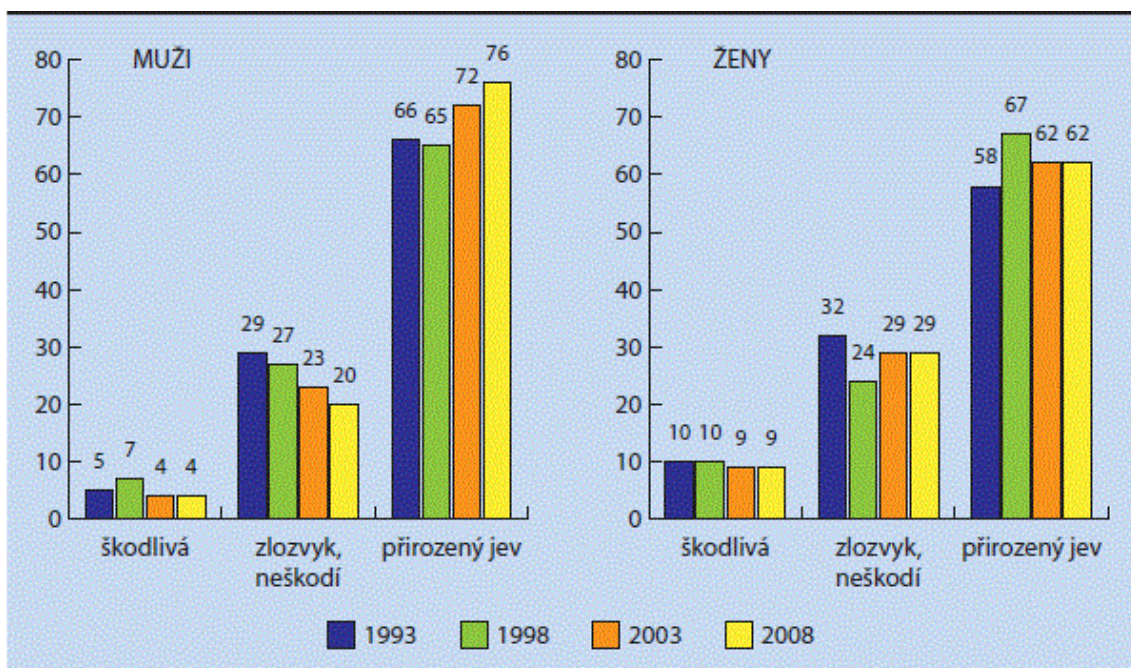
Čtvrtá kategorie se věnuje tématu *Homosexualita*. Sledují, zda je čtenář o tomto tématu poučen a jakým způsobem je obraz homosexuála v tomto druhu literatury tvořen. Obě příručky z nejstaršího období (1948 – 1968) se otevřenému vysvětlení pojmu homosexualita vyhýbají. Buď jsou tyto informace úplně zamlčovány, nebo publikace hovoří o homosexualitě pouze ve vztahu ke zneužívání nezletilých chlapců staršími muži, se kterým homosexualitu de facto zaměňuje. Publikace z následujícího období (1969 – 1989) poskytují vysvětlení termínu homosexuál, zároveň takového jedince označují za nenormálního a nemocného a deklarují nutnost podstoupení léčby.

O této orientaci hovoří pouze v souvislosti s muži, existence ženské homosexuality je opomíjena. Ve třetím období (1990 – 2009) se objevuje jasná definice homosexuála (muže i ženy), nenalezneme zde žádné odsudky, či tvrzení, že se jedná o abnormalitu nebo nemoc. Naopak se objevuje liberální postoj, příručky prezentují homosexualitu jako normální jev a snaží se vyvracet možné předsudky. Poprvé se zde také objevuje vysvětlení pojmu bisexualita. Došlo zde k dramatickému vývoji – ve zkoumaných příručkách z prvního období se téma homosexualita neobjevuje buď vůbec, nebo dochází k jeho naprosté demonizaci záměnou za zneužívání dětí. Posun je patrný už v následujícím období, které poskytuje definici homosexuála (muže), kterého prezentuje jako nemocného. Třetí období již téma představuje jako běžného člověka s odlišnou sexuální orientací. Je patrné, že se jedná o markantní proměnu.

Poslední kategorií, kterou jsem pro svůj výzkum zvolila, má název *Sebeuspokojování*. Příručky z prvního období (1948 – 1968) uvádějí téma vždy v negativní konotaci. Nalezneme zde tvrzení, že sebeuspokojování je škodlivé pro zdraví a pro přirozený vývoj mladého člověka, ať je jedná o dívku či chlapce. Obě publikace toto chování nedoporučují a snaží se od něj čtenáře odradit. V následujícím období (1969 – 1989) lze pozorovat posun – sebeuspokojování je zde prezentováno jako běžný jev provázející dospívání. Stále je však považováno za náhražkovou formu sexuality. Jedna z příruček dokonce deklaruje, že autosexualita je zbytečná a měla by být pokud možno nahrazována jinými, užitečnějšími činnostmi. Poslední období (1990 – 2009) je odlišné v tom, že masturbace je zobrazována jako běžná a příjemná součást života dospívajících i dospělých osob, jako taková také nemá žádné negativní dopady na fyzickou či psychickou stránku člověka. Při pohledu na tuto kategorii je vývoj evidentní. Od prezentace autosexuality jako nenormálního a nezdravého jevu, kterého by se měl každý ve vlastním zájmu vystříhat; přes náhražkovou formu sexuality, představující zbytečné plýtvání časem a energií, až po normální součást života každého jedince. Lze tedy říci, že v kategorii *Sebeuspokojování* je vývoj sexuality v populárních příručkách pro děti a náctileté pozorovatelný nejmarkantněji.

Právě vývoji postoje k masturbaci se v jedné části svého výzkumu věnuji a nalézám v čase signifikantní posun. Na tomto případě lze snadno demonstrovat vývoj postojů k sexualitě. Mé poznatky odpovídají tomu, co ve své knize udává Giddens: „Nikde se probíhající změny neprojeví výrazněji než na novém postoji k masturbaci, která byla kdysi považovaná za děsivý symbol upadlé sexuality...A co je nejdůležitější:

masturbace je dnes všeobecně chápána jako významný zdroj sexuální rozkoše a mužům i ženám se doporučuje jako prostředek k povzbuzení schopnosti sexuálně reagovat“ (Giddens, 2012, s. 25). Toto tvrzení potvrzuje také výzkum *Sexuální chování české populace* od Weisse a Zvěřiny. Ti provedli periodicky se opakující výzkum ve vzorku kolem dvou tisíc respondentů nad patnáct let (viz graf z roku 2009). Jedna z oblastí, kterou se zabývali, byla právě autosexualita. Možnosti odpovědí, ze kterých měli respondenti na výběr se více méně shodovaly s postoji k masturbaci prezentovanými v mém zkoumaném vzorku literatury. Odpovědi respondentů zaznačené v grafu potvrzují názor Giddense i poznatky z mého výzkumu populárních příruček o sexu pro děti a náctileté. Tzn. od postoje, kdy je masturbace chápána jako zdraví ohrožující jev, přes názor, že jde o zlozvyk, který sice není přímo škodlivý, ale zbytečný až po současný názor, že autosexualita je považována za normální projev sexuálního chování nejen v dospělosti.

(Weiss, Zvěřina, 2009, s. 160).

Nejstarší období mezi lety 1948 až 1968 můžeme na základě mého výzkumu považovat za nejvíce pruderní. Poskytuje čtenářům nejmenší počet informací o tématech spojených se sexualitou. Je zde navíc také patrná snaha o zastírání některých skutečností, jejich úplné zamlčování, nebo naopak překrucování prezentovaných skutečností. Publikace z tohoto období také obsahují největší míru restriktivních doporučení snažících se čtenáře odradit od určitých sexuálních projevů. Obecně se toto

období vyznačuje, oproti oběma následujícím, snahou o podávání kusých, zkrácených a nekonkrétních informací za účelem odrazování náctiletých čtenářů od projevů sexuality.

Časové období od roku 1969 do 1989 je možné ve srovnání s předchozím obdobím považovat za uvolněnější. V publikacích lze postihnout výraznou změnu v charakteru, jakým ke čtenáři promlouvá. Už se nejedná o pouhá obecná a rámcová vysvětlení základních principů některých sexuálních témat. V tomto období v příručkách již lze najít zřetelně konkrétnější informace, vyznačující se vyšší mírou explicitnosti vůči čtenáři. Stále zde přetrvávají pokusy o výchovná doporučení čtenářům ohledně sexuálního chování, zdaleka však již nejsou tak omezující a nekompromisní.

Posledním mapovaným obdobím je rozmezí let 1990 až 2009. Zkoumaná literatura zaznamenala další vývoj směrem k liberalizaci diskuze o sexualitě. V tomto období došlo k pokračování vývoje, který započal už v období předchozím. Publikace poskytují oproti starším dvěma obdobím velmi otevřené a konkrétní líčení dané tematiky. Zároveň lze také říci, že informace jsou širší a popisují více fenoménů svázaných s danými tématy. Nenajdeme zde již téměř žádná restriktivní doporučení ohledně projevů sexuality.

Můžeme tvrdit, že obsah populárních příruček pro děti a náctileté prošel v průběhu let 1948 až 2009 výraznou proměnou. Je možné pozorovat, že v nich došlo k uvolnění diskurzu o sexualitě; v souladu s touto změnou došlo i k nárůstu míry a otevřenosti informací na toto téma ve zkoumané literatuře. Komplexně lze v populárních příručkách pro děti a mládež pozorovat trend podávání stále většího množství zpráv týkajících se sexuality. Nejedná se však pouze o kvantitu. Informace v průběhu času liší i kvalitativně. Lze tvrdit, že došlo k nárůstu míry jejich detailnosti, konkrétnosti a otevřenosti. Na výzkumnou otázku, kterou jsem si položila v úvodu práce, mohu tedy na základě mého výzkumu odpovědět kladně. Populární příručky se sexuální tematikou pro děti a náctileté se mezi lety 1948 až 2009 proměnily.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Fellmannová Jana

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Sexualita v populárních příručkách pro děti a náctileté

Počet znaků: 90 118

Počet titulů použité literatury: 19

Klíčová slova: vývoj pohledu na sexualitu, děti, mládež, populární příručky

Bakalářská diplomová práce se zaměřuje na výzkum vývoje sexuality v populárních příručkách pro děti a náctileté v průběhu let 1948 až 2009. Obsahuje teoretické zastřešení výzkumu, týkající se sociálního konstruktů sexuality a vývoje diskurzu na toto téma ve společnosti. Charakter výzkumu si žádá kvalitativní obsahovou analýzu. Samotná výzkumná část je pak rozdělena na pět kapitol, z nichž každá se zabývá jednou kategorií, sloužící jako indikátor změny. Konkrétně se tyto kategorie týkají témat *fyzické dopívání*, *průběh reprodukce*, *antikoncepce*, *homosexualita* a *sebeuspokojování*. Závěr práce obsahuje shrnutí změn objevených ve výzkumu.

Annotation

Key words: development of a view on sexuality, children, teenagers, popular handbooks

The bachelor thesis focuses on the research into the development of sexuality in popular handbooks for children and teenagers published between 1948 and 2009. It includes theoretical coverage of the research into the social construction of sexuality and the development of this discourse in the society. The nature of the research requires qualitative content analysis. The actual research is divided into five chapters, each dealing with a category which serves as an indicator of changes. These categories are specifically related to the topics of *physical maturation*, *process of reproduction*, *contraception*, *homosexuality* and *masturbation*. The conclusion contains a summary of the changes discovered in the research.

Použité zdroje

FAFEJTA, M. *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Ve Věrovanech: Jan Piszkiwicz, 2004. ISBN 80-86768-06-6 (brož.).

GAGNON, J. H., SIMON, W. *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality*. In FAFEJTA, M. *Sociální studia: časopis katedry sociologie FSS MU* [online]. 1/2014 [cit. 2015-03-24]. ISSN 1803-6104. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/?q=content/sexu%C3%A1ln%C3%AD-sc%C3%A9n%C3%A1%C5%99e-v-paradigmatick%C3%A9-postparadigmatick%C3%A9-spole%C4%8Dnosti>.

GIDDENS, A. *Proměna intimacy: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0175-5 (brož.).

GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1 (brož.).

GRAVELLEOVÁ, K. *Co se to tam dole děje?: na co se kluci bojí zeptat*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Fragment, 2004. ISBN 80-7200-952-4 (brož.).

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2 (váz.).

HYNIE, J. *Dospíváte v muže*. 4. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1965.

JANDOUREK, J. *Sociologický slovník*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-269-0 (váz.).

JENKS, CH. *Childhood*. 2. vyd. In GIDDENS, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 2013. ISBN 978-80-257-0807-1 (brož.).

KATRŇÁK, T., *Proměna vnímání sexu a vznik sexuality*. In *SBORNÍK PRACÍ FAKULTY SOCIÁLNÍCH STUDIÍ BRNĚNSKÉ UNIVERZITY SOCIÁLNÍ STUDIA 4*. 1999, s. 19. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080227134858.pdf>.

LANGMEIER, J. *Otázka psychické deprivace a vývoj výchovných názorů u nás. Československé pediatrie*. In MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9 (brož.).

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-24-9 (brož.).

PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. *Epilog*. In MORUS (LEWISHON, R.). *Světové dějiny sexuality*. 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN 802060071X.

MÜLLER, J. *Konečně to chápu*. Praha: Aula, 1999. ISBN 80-902667-2-X (brož.).

PETER, R., ŠEBEK, V., HYNIE, J. *Dospívající dívka: lékařské poučení ženské mládeži*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1956.

PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. *Mladá dívka a sex*. 1. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1969.

PONDĚLÍČKOVÁ-MAŠLOVÁ, J. *O sexuální výchově bez rozpaků*. 1. vyd. Praha: Avicentrum, 1973.

STRMĚNOVÁ, J. *Na prahu dospelosti*. 1. vyd. Bratislava: Mladé léta, 1976.

WEISS, P., ZVĚŘINA, J., *Urologie pro praxi: Sexuální chování české populace* [online]. 2009; 10(3) [cit. 2015-03-25]. ISSN 1803-5299. Dostupné z: <http://www.urologiepropraxi.cz/pdfs/uro/2009/03/02.pdf>.